

ČAS

Znanstvena revija
»Leonove družbe«

Ljubljana :: 1916

Letnik X.

Zvezek 3.

Tiskala Katoliška tiskarna

Vsebina.

ČLANKI:

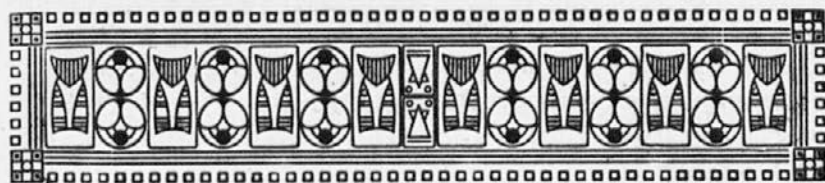
Dr. Josip Gruden, Pričetki našega janzenizma . . .	121
Dr. F. Grivec, Psihologija spreobrnjenja . . .	138
Dr. Josip Mal, Kustos Freyer med slavisti . .	147
Peter Butkovič, Nekatoliški nemški pesniki o Mariji	158

OBZORNIK:

Verstvo in kultura: Kaj bo? (Dr. A. Pavlica.)	
Narodopisje: Hrvati in Slovenci. Kroaten und Slowenen. Zwei Darstellungen von Andreas Milčinić und Johann Krek. (A. U.)	
Gospodarstvo: Dr. Erich Pistor, Die Volkswirtschaft Österreich- Ungarns und die Verständigung mit Deutschland. (A. U.)	
Geologija: O Julijskih Alpah in dolini Soče. (Dr. Jos. Tominšek.)	
Umetnost: Razvoj naše lepe umetnosti. (X.)	
Zapiski: K poglavju starejše zgodovine Slovencev. K psiholo- giji konvertitov. Nove poezije. Psalmi. Nacionalizem.	
Glasnik »Leonove družbe«.	

Ljubljana, 30. aprila 1916.

»Čas« izhaja kot dvomesečnik. List je ena izmed rednih letnih publi-
kacij »Leonove družbe«. Letnina za »Čas« in druge redne publikacije L. D.
znaša 6 K. Pošilja naj se na naslov: »Leonova družba« v Ljubljani.
Uprava »Leonove družbe«, Ljubljana, Katoliška bukvarna (stolno žup-
nišče) I. nadstropje (oddelek za učila).

Pričetki našega janzenizma.

Po arhivalnih virih spisal dr. Josip Gruden.

Doba, katero hočem osvetliti z naslednjimi zgodovinskimi doneski, se navadno nazivlje »prosvetljena doba« in je tudi pod tem splošnim imenom znana v naši kulturni zgodovini. Kdor pa natančneje proučuje veliki preobrat, ki se pojavlja v vsem evropskem mišljenju in naziranju izza srede 18. stoletja, bode lahko zapazil, da so vplivali tu razni činitelji in razne duševne struje, ki so delovale vzporedno, se med seboj podpirale in skupaj ustvarile novo zgodovinsko dobo.

Med te faktorje spada gotovo deizem angleških in naturalizem francoskih filozofov, ki se je razširjal po Avstriji že pod vlado Marije Terezije. To najvišjo vrsto »prosvetljenosti« so pri nas gojili le posamezni inteligenti, kakor Scopoli, Hacquet, Linhart in pa omejeni krožki framonov, ki so se shajali v dunajskih ložah in si ustanovili pozneje svoje podružnice tudi v Ljubljani, Trstu, Gorici, Celovcu, Reki, Varaždinu.¹

Mnogo globlje je segla pri nas državna reforma, ki je znana pod imenom jožefinizem, in pa cerkvena struja, ki jo imenujemo janzenizem. Med obema je bila v začetku tesna zveza. Janzenisti so namreč povečevali oblast deželnega kneza nad cerkvene stvari (van Espen, Febronius, Eybel, Oberhauser i. t. d.), odloki cesarja Jožefa »in publico-ecclesiasticis« pa se nasprotno mnogokrat ozirajo na zahteve in nauke janzenistov. Šele v začetku 19. stoletja, ko je vlada jenjala vmešavati se v notranje cerkvene zadeve, lahko strogo ločimo med tema strujama, ker nam jožefinizem označuje splošen vladni zistem, janzenizem pa strogo cerkveno reformno strujo.²

¹ Prim.: Kidrič, Francosko-ilirska loža (Slovan 1914, str. 10. sl.); Brunner Sebastian, Die Mysterien der Aufklärung in Österreich, Mainz 1869.

² Do zadnjega časa so se v romanskih deželah (Italija, Španija, Portugalska) z imenom janzenisti označevali tisti, ki bi jih mi brez obostavljanja uvrstili med »jožefince« in Belgijci so se l. 1790 uprli proti Jožefu II., »ker je hotel janzenizem pri njih vpeljati«.

deželah in poročalo o vseh važnejših cerkvenih dogodkih. Od tu lahko zasledujemo janzenistiške vplive tudi na Dunaj in v Ljubljano.

I.

Na Kranjskem so prvi početki janzenizma tesno združeni z vlado knezoškofa Karola Herbersteina, ki je skoraj 20 let vladal ljubljansko škofijo.

Karol Herberstein je bil rojen v Gradcu l. 1719 iz znane štajerske plemiške rodbine. Oče Ivan Ernst je bil deželni upravitelj (Landesverweser), c. kr. komornik in tajni svetnik, mati Marija Dorotheja pa iz rodu grofov Dietrichsteinov.¹ Kje je mladi Karol Herberstein študiral, ni znano. Iz poznejše korespondence z znanim krščanskim starinoslovcem Fr. Mamachijem in s profesorji v Bolonji bi sklepali, da se je učil bogoslovja pri dominikanih v Rimu (sopra Minerva) in cerkvenega prava v Bolonji. Dolgo pa se ni mogel muditi na italijanskih vseučiliščih, ker je dobil že l. 1743, torej še preden je bil 24 let star, kanonikat v Tridentu. V tej službi je ostal do l. 1769, ko je bil na predlog cesarice Marije Terezije imenovan za pomožnega škofa (koadjutorja) s pravico nasledstva v Ljubljani.

Tedanji ljubljanski škof grof Leopold Petazzi je bil namreč zelo star, bolehen, in že dolgo časa ni več obiskoval župnij po deželi, da bi delil zakrament svete birme. Cesarici so sporočili, da v goratih krajih Savinjske doline že čez 25 let ni bilo nobenega škofa, da je tudi ljudstvo zelo nevedno in da cerkvena disciplina škodo trpi. Pobožna cesarica se je takoj obrnila na papeža s prošnjo, da imenuje kanonika Herbersteina za koadjutorja, ki naj bi predvsem prevzel kanonično vizitacijo po škofiji in vse tiste posle, ki bi jih škof Petazzi ne mogel sam opravljati. Tri leta je deloval Herberstein ob strani priletnega in bolehnega škofa in dodobra spoznal pozorišče svojega delovanja. Po Petazzijeви smrti je pa l. 1772 na praznik sv. Nikolaja kot ordinarij zasedel škofovsko stolico.

Herberstein je imel sloves izobraženega in delavnega moža. Kazal je mnogo zanimanja za znanstveno bogoslovno literaturo, zlasti francosko, in imel živahno korespondenco z odličnejšimi možmi v Avstriji, Italiji in na Nizozemskem. Ohranjena pisma pričajo, da je dobro obvladoval štiri jezike: latinski, francoski,

¹ Wurzbach: Biographisches Lexikon.

Janzenizem se v slovenski kulturni zgodovini, posebno še v slovenskem slovstvu, večkrat omenja, ne da bi mogli iz teh priličnih podatkov dobiti pravi pojem o njegovem bistvu in njegovih stremljenjih.

Temeljev janzenizma je treba iskati na dogmatiškem polju, in sicer v tajinstvenih vprašanjih, ki se tičejo razmerja božje milosti do človeške svobodne volje in predestinacije (izvoljenja k večnemu življenju). O teh vprašanjih je hotel Kornelij Janzenij, škof v Ypernu († 1638), v svoji knjigi »Augustinus« podati pristni cerkveni nauk, opiraje se na veljavo sv. Avgušтина. Zato so se tudi njegovi privrženci imenovali »pravi učenci sv. Avgušтина« in se proti jezuitom, ki so bili privrženci Molina, ponašali s »čistim naukom o milosti božji«. Ako je šlo Janzeniju le za teoretiška bogoslovna vprašanja, sta pa njegova učenca Du Verger in Antoine Arnauld iz njegovih naukov že izvajala praktična navodila za cerkveno življenje. Zlasti je bila značilna za janzeniste neka pretirana strogost pri upravi zakramenta sv. pokore in sv. obhajila. Zato so jih imenovali tudi »rigoriste« in sami so si radi nadevali priimek »chrétiens austeres« (strogi kristjani). Vendar si ne smemo misliti da so bili janzenisti le mrzki, svetobežni ljudje, ki so hodili okoli v spokornih haljah, imeli so v svojem reformnem programu tudi marsikatero točko, ki so zelo ugajale prosvetljenemu stoletju. Med take točke spada »boj proti predsodkom in razvadam v cerkvenem življenju« in zahteva po »očiščenem katoličanstvu.« Med »predsodke in razvade« so štelu ljudsko češčenje Matere božje in raznih patronov, bratovščine, romanja, devetdnevnice, križev pot in druge priljubljene pobožnosti. Za vzor jim je bila starokrščanska cerkvena disciplina (égglise primitive), katero so hoteli obnoviti ne glede na organični razvoj cerkvenega življenja tekom dolgih tisoč let. S ponosom se imenujejo janzenisti 18. stoletja najrajši »chrétiens éclairés« (prosvetljeni kristjani) in pod tem imenom se pridružujejo splošnemu stremljenju tedanjega časa. Zato opazamo, da se janzenistiške knjige uvažajo v Avstrijo hkrati s spisi Voltaireja, Rousseaua in francoskih enciklopedistov.

Za časa, ko je doseglo janzenistiško gibanje naše dežele, je bilo glavno središče te cerkvene reformne struje v Utrechtu na Holandskem, kjer je razkolna metropolija z enim nadškofom in dvema sufraganom (petite égglise) vzdrževala janzenistiške tradicije. Tu je tudi izhajalo janzenistiško glasilo: »Nouvelles ecclésiastiques«, ki je imelo svoje dopisnike skoraj po vseh evropskih

laški in nemški. O slovenščini pravi, da je ne zna toliko, da bi mogel v njej pridigovati, česar pa tudi v drugih jezikih ni delal. Vsaj Ljubljancani so mu očitali, da nikdar ne slišijo pridige svojega višjega pastirja.¹

Vlado škofije je nastopil novi škof s programom in vnemo reformatorja. Prvo njegovo pastirsko pismo iz l. 1773 je precej splošne vsebine. Obširno govori o vzvišenosti škofovske oblasti in opominja duhovnike, naj vneto pridigujejo in ljudstvu razlagajo verske resnice, pri čemer pa naj se izogibajo »neprimernih in praznih pravljič ali izmišljenih čudežev in zgodeb, s katerimi se resnica sv. vere ne utemeljuje, pač pa omadežuje«. Izpovednikom pa priporoča, naj opravljajo svoj posel previdno in naj ne podejljujejo preveč lahko svete odveze, »ker so redki pravi spokorniki, ki bi se iz vsega srca k Bogu izpreobrnili«, tudi naj ne bodo preveč prizanesljivi pri nalaganju spokornih del, kjer nas zlasti stari cerkveni kanoni uče strogosti.² Že tu se kažejo sledovi one smeri, v kateri se je imelo gibati Herbersteinovo reformno delovanje. Zopet in zopet se ponavljajo v njegovih pismih tožbe o veliki nevednosti med prostim ljudstvom, o mnogih zlorabah in razvadah, ki vladajo v škofiji. Gotovo niso bile te tožbe brez vsake podlage, in kar je Herberstein storil za verski nauk ljudstva, je tudi ostalo za vse poznejše čase. Ustanovil je posebno komisijo, ki je imela posloveniti »Veliki katekizem«, ukazal je duhovnikom, da morajo imeti ob nedeljah in praznikih popoldne za mladino in odrasle ljudi redne krščanske nauke, ki naj se vrše ne le po župnijskih cerkvah, ampak tudi pri podružnicah, če so od župnije zelo oddaljene. Nanovo je uvedel tudi velikonočno izpraševanje za odrasle in za to svojo odredbo izdal posebno navodilo. Vse te in še druge disciplinarne odloke je izdal Herberstein na dveh škofijskih sinodah v Ljubljani (1774) in Gornjem gradu (1778) ter pridno obiskoval župnije, da se je prepričal, če jih duhovniki izvršujejo.³

¹ Za naslednja izvajanja sta glavni vir zbornik knezoškofijskega arhiva v Ljubljani z naslovom: *Correspondenzbriefe des weiland Fürstbischofs Karl Grafen von Herberstein* (Protokoll 130) in pa »*Merkwürdige Aktenstücke aus dem Verlasse des Laib. Bischofs Carl Grafen v. Herberstein*. Škofovi dekreti so zbrani v protokolih 65–70.

² *Caroli, episcopi Labacensis epistola pastoralis ad totum clerum tam saecularem, quam regularem eiusdem ecclesiae*. Izšla pri knjigarju Mih. Prombergerju 1773.

³ *Decreta in synodo generali dioecesis Labacensis anno 1774, mense Junio, die 20 in ecclesia cathedrali sancti Nicolai promulgata; Synodus Ober-*

Z dalekosežnimi izpremembami v tej dobi Herberstein ni nastopil. Odpravil je sicer pasijonske izprevode in prepovedal uvajati po župnijah nove bratovščine in pobožnosti, pa ko je cesarica Marija Terezija v svojih deželah uvedla bratovščino »Vednega češčenja sv. Rešnjega Telesa«, je tudi škof pohitel, da ustreže najvišjim željam in dal celo izpostavljati sv. Rešnje Telo »češ, da je bolje, da en sam kristjan, ki je vaje na čutne predstave, moli svojega pred oči mu postavljenega Zveličarja, kakor pa če ga v tabernaklju popolnoma zanemarjajo duhovni ljudje«. Takrat je Herberstein evharistično češčenje v svoji škofiji tako razvrstil, da je ob vsaki uri podnevi in ponoči vsaj en vernik molil sveto Rešnje Telo. Ukazal je tudi šenklavškemu vikarju Antonu Conti posloveniti nemško knjižico o vednem češčenju, ki je izšla l. 1773 pod naslovom: »Bukuvze tega ufelej terpeozhega Molenja tega Sv. Sacramenta tega Oltarja«. Marija Terezija se je sama prijavila škofu za nekaj ur molitve v mesecu in v posebnem pismu pohvalila njegovo vnemo. Seveda je ta vnema le toliko časa trpela, dokler je cesarica živela.

Takoj v začetku Herbersteinove vlade se je zgodil važen dogodek. Odpravljen je bil jezuitski red. V Ljubljani, kjer je bilo tedaj 31 patrov in 12 lajikov, sta generalni vikarij Peer in vladni komisar Nemizhoffen 29. septembra 1773 zbranim jezuitom naznanila usodepolno vest in zahtevala, da se razidejo. Za škofa je zdaj nastopila važna dolžnost, da poskrbi za bogoslovne šole, ki so bile doslej združene z jezuitsko gimnazijo. Pri tej priložnosti so se prav očitno pokazale namere novega škofa. Brunner poroča, da je hotel Herberstein dobiti ravnatelja za svoje bogoslovje naravnost iz Utrechta, kar pa mu je sam cesar Jožef II. odsvetoval.¹

Med ohranjeno korespondenco takega pisma sicer ni najti, pač pa vidimo iz nje, kako si je prizadeval, da bi pridobil za Ljubljano kakega znamenitejšega profesorja Janzenijeve ali Febronijeve šole, tako benediktinca Oberhauserja iz Lambacha, ki je bil izdal malo preje v Frankfurtu cerkveno pravo po Febronijevih načelih, Hagerja iz Pasave, Špendova z Dunaja in druge. Sestava profesorskega kolegija v Ljubljani se je morala tudi janzenistiški centrali v Utrechtu zdeti zelo važna, ker so »Nouvelles ecclési-

burgensis die 12 mensis Julii 1778 celebrata (Manuscr. v knezoškof. arhivu). Pri dekretih druge sinode je dostavljen tudi »Decretum visitationis circa examen paschale« in pa »methodus examinis paschalis«.

¹ Sebastian Brunner: Die theologische Dienerschaft str. 339.

astiques« pozneje z zadovoljstvom poročale, da sta pridobljena za ljubljansko bogoslovje dunajska duhovnika Schwarzenbach in Ziegler.¹ V kakšnem duhu sta dva moža vzgajala duhovski naraščaj, si lahko mislimo. Njima so se še pridružili Jožef Gregor Lenaz (za dogmatiko), Lubi, Pogačnik (za cerkveno pravo) in Sorčan (za stari zakon). Vendar je bogoslovna šola v tem sestavu obstojala le do l. 1783, ko se je v Gradcu ustanovilo cesarsko generalno semenišče. Še sedaj pa priča o tedanji bogoslovni smeri nekdanja javna, sedaj stara semeniška knjižnica, ki ima v svojih predalih skoraj vso tedanjo janzenistiško literaturo, deloma v francoskih originalih, deloma v nemških prevodih.

Isto leto, ko je bil zatrt jezuitski red, je imel Herberstein opravka še z neko drugo važno zadevo. Trudil se je, da bi spravil razkolno metropolijo v Utrechtu (*petite église*) z rimsko stolico, ker je bilo nujno potrebno, da janzenisti odpravijo s sebe madež razkolništva, ako so hoteli priveriti svoja načela v cerkvi do zmage. S posredovanjem dunajskega vseučiliškega profesorja de Haen, ki je bil Holandec po rodu, je stopil Herberstein v pismo zvezo z utrechtskim nadškofom Mihaelom Gualterijem in obljubil, da bode v Rimu podpiral njegovo stvar, »ker jo je spoznal za pravično«. Res je l. 1774 agent Abbé Ferdinandi predložil papežu Klemenu XIV. spomenico Herbersteinovo o uniji nizozemske »male cerkve«. Spomenico je podpirala tudi cesarica Marija Terezija, toda vidnega uspeha ni bilo.² Isto leto je potoval v zadevi unije iz Utrechta v Rim tudi odposlanec Abbé Bellegarde, ki je bil zelo marljiv književni agent holandskih razkolnikov in je na tisoče janzenistiških knjig spravil na Dunaj, v Brno in druge avstrijske kraje. Prav takrat je pripravljaval novo izdajo zbranih spisov »velikega« Arnaulda (»le grand Arnauld«), ki naj bi obsegala 44 velikih zvezkov. Na poti skozi Avstrijo je povsod sklepal in obnavljal zveze s svojimi prijatelji in odjemalci. Ustavil se je tudi v Ljubljani, da obišče škofa, katerega so mu že na Dunaju opisovali kot velikega zaščitnika in pospeševalca »prosvetljenega krščanstva«, pa slučajno Herbersteina ni našel doma.³

¹ Hist. polit. Blätter Bd. 86 str. 822 sl. Schwarzenbach je dobil mesto ravnatelja in je kmalu postal kanonik. Ziegler je predaval moralo.

² Vse listine, ki so bile v tej zadevi pisane, je prepisal škofijski notar Japelj in jih dodal kot »appendix« k protokolu 65.

³ Hist. pol. Blätter Bd. 86 str. 637 sl. — Wittola je 4. avg. 1774. pismo z Dunaja obvestil Herbersteina o nameravanem obisku. (Korrespondenz.)

Škof menda pri duhovščini in ljudstvu ni našel toliko zmisla za svoje namere, kakor ga je pričakoval, ker v pismih mnogo-krat toži svojim prijateljem, kako malo ljudje razumejo njegove namene, koliko nasprotovanja mora pretrpeti in koliko ovir premagati. Treba je bilo le počasi, stopinjo za stopinjo iti naprej. V tej prvi dobi je Herberstein med redovniki zlasti cenil bose avguštince, in govorilo se je, da postane njih član P. Martin Rosnak njegov svetovalec (theologus a latere). Na graškem in dunajskem vseučilišču, kjer je študiralo več ljubljanskih bogoslovcev, je tudi z vso vnemo pospeševal avguštinsko bogoslovno šolo, menda največ iz nasprotstva do jezuitov in njih učencev (molinistov). Tudi za ljubljansko svetopisemsko stolico je bil določen avguštinec Kapler. Na Dunaju sta bila škofova zaupnika, dominikan Gazzaniga, profesor dogmatike, in avguštinec Bertier, oba bogoslovca janzenistiške smeri. Zlasti prvi je bil njegov svetovalec v bogoslovnih vprašanjih, kateremu je dal izdelovati celo svoja pastirska pisma. Na vseučilišču v Gradcu so uživali Herbersteinovo zaupanje: Tomičič, pozneje ravnatelj cesarskega generalnega semenišča, avguštinec Stocker in dominikan Dihanič. Svojim bogoslovcem, ki so študirali na Dunaju in v Gradcu, je strogo zapovedal, da morajo obiskovati le predavanja tomistično - avguštinske šole in se tako izobraziti v »prave učence sv. Avgušтина.«

V Ljubljani je zbral Herberstein okoli sebe nekaj mlajših duhovnikov, ki so delovali po njegovih načelih, med temi so bili vsi novi bogoslovni profesorji, njegovi dvorni kapelani Rode, Stroj, Kuralt, škofijski notar Japelj, šentpetrski župnik Jurij Zupan, Gollmayer, Janez Debevec in še nekateri drugi. Pri duhovnikih, ki so delovali v dušnem pastirstvu, nahajamo v zapisnikih vedno beležko, ali so se učili bogoslovja po stari ali »novi metodi«, da je bilo lahko spoznati, kakšnega duha so. Splošno pa moramo reči, da se je za vlade cesarice Marije Terezije janzenizem pri nas sicer počasi razširjal, da se pa še ni upal z vsemi namerami na dan. To se je pa tem hitreje zgodilo, ko je l. 1780 nastopil vlado cesar Jožef II.

Cesarica Marija Terezija je mrtva, nova doba se prične, je rekel tedaj pruski kralj Friderik.

Zdaj je reformnih odlokov kar deževalo. Uvaja jih pa Herbersteinovo znamenito pastirsko pismo iz l. 1781, ki vsebuje kratek jožefinski program. — Povod za to programatično izjavo je dal menda Jožefov tolerančni patent z dne 13. in 27. oktobra leta

1781, ki je zagotovil protestantom in razkolnikom svojo versko svobodo.¹

V uvodu omenja škof, da hoče razpravljati o vladarjevih naredbah, »ker se boji, da bi mogli nekateri vsled nepravih pojmov (unächte Begriffe) in iz sebičnih namenov vernike zavesti, češ da so v škodo veri in njenim svetim pravicam.« Potem razpravlja o pravicah deželnega vladarja, škofovskih in slednjič papeževih. Nadzorstvo in uredba zunanjih cerkvenih zadev je bistvena pravica deželnega kneza, ki jo je vedno uveljavljal v raznih dobah cerkvene zgodovine. — »Ako opazujemo škofovsko dostojanstvo samo na sebi, ni dvoma, da so škofje po oblasti med seboj enaki... Primat naslednikov sv. Petra je treba presojati z ozirom na namen, za katerega ga je Kristus postavil. Splošno pa uče cerkveni očetje, da ga je naš Zveličar ustanovil, da zabrani v svoji cerkvi razkol in ohrani potrebno edinost. Zato so prvotne in bistvene pravice primata tiste, brez katerih bi se edinost v cerkvi ne mogla vzdržati...« Vsa cerkvena vlada torej obstoji v tem, da ima katoliški deželni knez oblast nad vnanjo disciplino v svoji državi, notranjo disciplino ali to, kar se pravzaprav imenuje religija, je Bog poveril škofom v njihovih škofijah. Papež pa čuje in skrbi, da škofje izpolnjujejo bistvene svoje dolžnosti, brez katerih bi se religija ne mogla ohraniti v svoji čistosti.« Po teh načelih je treba presojati vladarjeve naredbe, ako je pretrgal zvezo redovnikov z njihovimi generali v Rimu, odpravil eksempcije in jih podvrgel škofovi oblasti ali nekatere samostanske družbe razpusstil. Redovništvo je sploh človeška ustanova, katere Kristus svojim učencem ni razodel in priporočal (!), ampak ki je nastalo tekom stoletij, in »če bi vladar tudi vse samostane odpravil, bi naše svete vere s tem prav nič oškodoval, zlasti ker se Nj. Veličanstvo zelo trudi, da bi se vzgojili pobožni, prosvetljeni in skromni dušni pastirji, ki bi ljudstvu podajali čiste resnice sv. vere.«

Potem škof še razpravlja o spregledih zakonskih zadržkov in verski strpnosti (toleranci). Vladar je opravičen, nekatoliškim državljanom zagotoviti mir in svobodo v izvrševanju bogočastja,

¹ Pohlin poroča v »Bibliotheca Carnioliae«, da je Herbersteinovo pastirsko pismo izšlo l. 1780, Kušej (Joseph II. str. 15) navaja letnico 1782. Z ozirom na vsebino pisma, ki obravnava jožefinske odloke iz l. 1781, moramo sklepati, da je izšlo proti koncu istega leta. Bilo pa je večkrat natisnjeno. Nastopno l. 1782 je že prineslo več nasprotnih spisov.

ako njihova religija vzgaja zveste, mirne in marljive državljane. V koliko pa se ta strinja s čisto resnico, o tem vladar ne razsoja, ampak prepušča razumnosti, razsodnosti in vesti vsakega posameznika, »ker ima vsakdo prirojeno pravico, da se drži tiste verske stranke, ki se mu zdi po njegovem predudarku in vestni preizkušnji prava.«¹

Ko je Herberstein meseca novembra l. 1781 to pastirsko pismo predložil cesarski dvorni kanceliji in prosil za »imprimatur«, ga je cesar Jožef v posebnem pismu zelo pohvalil in ga postavil drugim škofom za zgled. — Komaj pa je pismo natisnjeno izšlo, je že povzročilo silno zgledovanje daleč preko mej avstrijskih dežel. V kratkem sta bila napravljena dva prevoda, francoski in laški. Zadelo pa je tudi na hud odpor zlasti pri domačih, ki se je pojavil v mnogih nasprotnih brošurah.

Leta 1781 je bil cesar Jožef II. dovolil razširjeno tiskovno svobodo in odpravil škofijsko cenzuro, kar je povzročilo celo povodenj brošuric in letakov, ki se je v toliki meri pojavila le še l. 1848. Najrazličnejši ljudje, učenjaki in neučeni, moški in ženske, so v malih knjižicah razpravljali o cerkvenih stvareh. Naznanila knjigarjev v »Laibacher Zeitung« v letih 1783 in 1784 nam kažejo, koliko tega blaga je bilo tedaj na ljubljanskem književnem trgu.² Odkar je papež Pij VI. potoval na Dunaj, da bi cesarja osebno pregovoril, naj odneha od svoje cerkvene politike, je tudi stara struja ali takozvana »meniška stranka« uporabila tiskovno svobodo in se spustila v polemiko z nasprotniki.³ Tako se je zgo-

¹ Hirtenbrief an die Geistlichkeit und das Volk der Laybachischen Diöces. Von dem Bischofe zu Laybach. Mit allerhöchster k. k. Genehmigung. Laibach. Gedruckt und zu finden bey Joh. Friedrich Eger 1782. Druga izdaja je izšla na Dunaju. Gedruckt mit Sonnleithnerischen Schriften.

² Le nekaj zgledov. V št. 13. l. 1784 čitamo: In der Kleinmayerischen Buchdruckerei ist zu haben: Ist die Kirche im Staate oder der Staat in der Kirche? 24 kr.; Was enthalten die Urkunden des christlichen Altertums von der Ohrenbeicht? 30 kr.; Schreiben eines österr. Pfarrers über die Toleranz 30 kr. Kann der Kaiser Bischöfe absetzen? 15 kr.; Briefe über die Rechte der Regenten, des Papstes, der Bischöfe und des Clerus 20 kr.; Was ist der Erzbischof? 7 kr.; Was würde Christus thun, wenn er wieder auf die Welt käme? 7 kr. i. t. d. Seveda je bila literarna produkcija na Dunaju, v Pragi Gradcu še mnogo večja. V Ljubljani so šteli 8 pisateljev brošur.

³ Pij VI. je v začetku l. 1782 potoval na Dunaj in se med potjo mudil tudi v Ljubljani. Hohenauer (»Kirchengeschichte Kärntens«) poroča, da se je tu mudil od 10. do 17. marca, in po njem sem posnel tudi jaz to vest v 6. zvezku svoje Zgodovine. Toda iz dnevnika papeževega je spoznati, da

dilo, da so v Ljubljani proti Herbersteinovemu pismu izšli trije spisi, deloma brez pisateljevega imena, deloma z izmišljenim imenom. Škofa samega se iz spoštovanja do njegove cerkvene oblasti niso upali napadati, pač pa koncipista njegovega pisma, katerega so iskali v cesarski dvorni kanceliji ali pa celo v dunajski prostozidarski loži.¹

Najprej je izšla mirna in stvarna polemika zoper škofove trditve pod naslovom: *Hirtenbrief an die Geistlichkeit und an das Volk der laybachischen Diöces. Mit unentbehrlichen Anmerkungen nach seinem ganzen Inhalt begleitet. Moto: Dem Engel der Kirche von La ... schreib. Offenb. Joh. III. 14.* V predgovoru pravi pisatelj, da je z obžalovanjem opazil, kako se je nekemu pisarju moderne učenosti (einem Scribenten von der Modegelehrsamkeit) posrečilo priti na dan pod častljivim škofovim imenom in prodajati svoja že davno obsojena načela pod naslovom pastirskega pisma. Potem zavrača trditve pastirskega pisma stavek za stavkom. Avtor se sicer ni imenoval, vendar vemo od drugod, da je bil frančiškanski provincial P. Kastul Weibl, znan kot bogoslovni pisatelj, in je njegovo ime tudi s črnilom pripisano na nekaterih izvodih. V kratkem času je knjiga pošla in že l. 1782 je bilo treba novega natisa. — Menda moramo istemu pisatelju pripisati tudi mnogo ostrejšo knjižico, ki je izšla isto leto, ne da bi bil označen kraj, kje je bila tiskana. Naslov ji je bil: *Noch etwas an den Bischof von Laibach und seinen Concepisten in Betref seines Hirtenbriefes. (Moto: Haec scripsi vobis de his, qui seducunt vos I. Joh. 2. 29.)* Pisatelj se tu peča le s posameznimi izbranimi odstavki pastirskega pisma in jih zavrača z učenim aparatom, a zraven krepko maha po neznanem koncipistu. — Mnogo poljudnejši je bil tretji spis v obliki veroizpovedi ljubljanskega meščana (*Dem Fürstbische von Laybach abgelegtes öffentlich und aufrichtiges Glaubensbekenntniss Hans Michels Vörwetz, einer landesfürstlichen Hauptstadt Laybach im Herzogthum Krain Bürgers. Gradetzii 1783*). Že p. Marko Pohlin je pri avtorjevem imenu v »*Bibliotheca Carnioliae*« pripomnil, da je izmišljeno (*nomen fictum vel assimilatum*). In res menda tiči zadaj le znani »*Fürwitz*« ali »*firbec*«, kar naj bi značilo predrzneža

je prišel v Ljubljano šele 16. marca in drugi dan že potoval naprej (Schlitter: *Die Reise Pius VI. nach Wien*).

¹ Ta ločitev ni bila brez vsake podlage. Že prvo pastirsko pismo iz l. 1773 je izdelal za Herbersteina dunajski profesor dogmatike, dominikan Gazzaniga.

ali objestnega človeka. Pisatelj, katerega moramo po vsej priliki tudi iskati v redovniških vrstah, v tej knjižici z osoljenim humorjem in fino satiro opisuje delovanje škofa Herbersteina in drugih janzenistov v Ljubljani. Pri tem izvemo mnogo zanimivih podrobnosti o njih pridigah, spovedovanju in drugem dušnem pastirstvu, o prevodu in čitanju sv. pisma, o nasprotstvu proti p. Marku Pohlinu i. t. d. Vpliv brošure je bil izredno velik. Kakor piše Pohlin, je bilo za to knjižico tako popraševanje, da kranjske tiskarne niso mogle sproti dovolj izvodov natisniti in je v poznejših izdajah stala že 30 kr., medtem ko so jo v začetku prodajali po 6 krajcarjev.¹

Najstvarneje in najodločnejše pa je zavrnil Herbersteinovo pismo papež Pij VI., ki je 16. maja 1787 naslovil nanj poseben Breve v obsegu cele knjige, kjer obširno in z veliko natančnostjo pobija njegove trditve. Polemika proti njemu se je torej vlekla tja do škofove smrti.

Že omenjeno pismo nam priča dovolj, da si pri velikih cerkvenih izpremembah, ki so se zgodile v desetletju Jožefove vlade, Herbersteina ne smemo misliti le kot pasivno pričo, ampak kot sodelavca in deloma tudi duševnega očeta cesarskih reform.

Zlasti glede na redovništvo je gojil škof želje in namere, ki so celo načrte Jožefove vlade daleč presegale. L. 1781 je predložil vladi spomenico o stanju duhovščine na Kranjskem, v kateri je kratkomalo zahteval, naj se odpravijo vsi samostani in izločijo vsi redovniki iz dušnega pastirstva. Zlasti so mu bili frančiškani trn v peti, in njihovo gimnazijo v Novem mestu imenuje »zakotno šolo«, kjer se vzgaja največ redovniškega naraščaja.² Pritoževal se je tudi, da imajo redovniki v deželni vladi in njenih svetovalcih močno zaslombo. In menda je ta ovadba pomagala, da je bil deželni glavar grof Franc Adam Lamberg, ki se je še 16. marca na čelu kranjskega plemstva poklonil papežu Piju VI., nekaj dni pozneje nenadoma od službe odstavljen.³

Ker Herberstein ni mogel vseh redovnikov spraviti iz dušnega pastirstva, se je zadovoljil s tem, da jim je ukazoval delati razne izpite, če so hoteli dobiti pravico spovedovanja, in dajal

¹ Bibliotheca Carnioliae str. 59. Neznani pisec brošure tudi poroča, da je neki Ljubljancan Herbersteinovo pismo prilepil na duri deželnega dvorca z napisom: »Mischmasch«.

² Milkowicz: Die Klöster in Krain str. 192.; J. Kušej: Joseph II. str. 19.

³ Schlitter: Die Reise Pius VI. nach Wien (Font. rer. aust. 87./1. str. 29 sl).

natančne predpise za kateheze, pridige, spovednico in bogoslužni red. Vsak najmanjši prestop je potem strogo kaznoval. Ko je kapucin p. Avelin pridigal l. 1782. na tretjo nedeljo po binkošti ob štirideseturni pobožnosti in se v govoru spominjal, kako so nekdanj Ljubljanci l. 1599 ob hudi kugi ustanovili to pobožnost hkrati z bratovščino sv. Odrešenika in pasijonskim izprevodom, mu je škof takoj odtegnil pravico pridigovanja za vso škofijo. Enako se je zgodilo bivšemu jezuitu prof. Amschelnu, ko je preveč povzdigoval sv. Antona Padovanskega. Oba kaznovana duhovnika sta pa dala svoje pridige natisniti na Dunaju s škofovim grajalnim dekretom vred, ki so dobile seveda tem več odjemalcev. Tudi način, kako so janzenisti spovedovali, se ljudem ni mogel priljubiti. Držali so se navodil, ki jih je sestavil brnski profesor pastorage Lauber v knjižici »Der strenge Beichtvater«. Pisec že omenjene brošure pripoveduje, da se je voditelj sloveče božje poti sv. Frančiška Ksaverija pri Gornjem Gradu hvalil, da celo leto niti enemu izmed nešteti romarjev ni podelil odveze, za kar ga je škof pohvalil v posebnem pismu in mu podelil dobro župnijo. Tudi bolnikov niso hoteli previdevati, ako se niso prej po trikrat ali štirikrat spovedali.¹

Zelo važno in koristno preosnovo je sprožil Herberstein, ko je l. 1781 v spomenici na cesarja prosil, naj se izboljšajo škofijske meje. Ljubljanska škofija je imela svoje župnije v treh deželah, na Kranjskem, Štajerskem in Koroškem, a povsod le neznatno manjšino, večina župnij je pa bila podložna drugim ordinarijem. To je povzročalo cerkvenim in političnim uradom mnogo težav in obteževalo izvrševanje škofove oblasti. Herberstein je predlagal, naj se vsa Kranjska podredi ljubljanskemu škofu, ki naj se odpove župnijam na Štajerskem in Koroškem. V pomoč pa naj se nastavi v Ljubljani in Novem mestu dva pomožna škofa (chorepiscopi), ki naj bosta v cerkveni vladi popolnoma odvisna od ordinarija. Vsi arhidiakonati naj se odpravijo.² — Dasi se Herbersteinove namere niso v polnem obsegu uresničile, mu vendar gre zasluga, da je dal pobudo za eno najvažnejših Jožefovih reform, ki je trajno ostala v veljavi.

Izvršitev velikega načrta je imela po cesarjevi želji biti združena s povišanjem ljubljanske škofijske stolice v metropolijo, kar

¹ Vörwetz: Glaubensbekentniss str. 40.

² Kušej: Joseph II. str. 48 sl.

naj bi bila Herbersteinu zaslužena nagrada za njegovo sodelovanje pri reformnem delu. Toda Pij VI. se je odločno branil poslati ljubljanskemu škofu zaželjeni palij. Vsa diplomatska umetnost avstrijskega poslanika kardinala Hržana je bila v tej zadevi zaman. Papež je zahteval najmanj, da škof jasno razloži nekatera »temna mesta«¹ pastirskega pisma in prekliče stavek, »da ima vsak človek prirojeno pravico se držati tiste vere, ki se mu najboljša zdi,«² ker s tem škof ne uči le politične tolerance, ampak teološko ali dogmatično, in taji objektivno resnico v verskih stvareh. Tudi vlada je zahtevala, naj škof ustreže papeževi volji. Zato je Herberstein v maju l. 1786 in v septembru naslednjega leta podal dve opravičevalni izjavi, ki pa se papežu nista zdeli zadovoljivi.¹ Škofova smrt je rešila avstrijsko vlado daljnje zadrege. Njegovemu nasledniku Brigidu je papežev državni tajnik brez ugovora izročil potrebne bule za novo nadškofijo.

Herberstein je umrl po daljšem bolehanju za vodenico dne 7. oktobra 1787 previden s sv. zakramenti in bil pokopan pri Sv. Kristofu, ker je bilo po jožefinskih odredbah prepovedano mrliča pokopavati v cerkvenih rakvah.² Svoje premoženje je zapustil ljudskošolskemu in ubožnemu zakladu.

Dr. Jakob Zupan, ki je bil sam učenec prosvetljene dobe, se spominja zatora samostanov in škofa Herbersteina s sledečimi verzi:

»Herberstein Karel, Shkof Iblanski od Marie Teresie postavljen:

Pred plata³ plefala
Ko sdaj lne drugod
Mat' Karla poslala,
Preneha povfod.

Shkofia flovela
Prek gore, morja,
Od Karla pet jela
Stran fвета nov'ga.

¹ Brunner: Die theologische Dienerschaft str. 131 sl.

² Poročilo, da je Herberstein umrl nagle smrti, zadet od kapi v svoji kočiji (Zgodovinski zbornik 1908, col. 1013) ni resnično. Pri Sv. Kristofu je imel dvojni napis, latinski in nemški. Prvi se je glasil: Carolus antistes — iacet hic — ter qui novem per annos — quas pavit medias dux — gregis inter oves. — Oblit VII. Octobris MDCCLXXXVII. Nemški napis je bil začrtan na leseni deski: Hier liegt begraben Karl Graf Herberstein, Erzbischof zu Laibach, der diesen Friedhof den 3. Mai 1779. geweiht hat.

³ »Plata«³ je dialektičen izraz za tonzuro in pomenja sploh redovništvo.

S Herbersteinom je izginil s pozorišča prvoboritelj našega janzenizma. Njegov naslednik na novi metropolitni stolici, baron Michael Brigido (1787–1806), osebno nikakor ni pripadal »rigoristom« in tudi ni nadaljeval nasilne cerkvene politike svojega prednika, pač pa je bil zvest jožefinec in ni izpreminjal zasnovanih in že ustaljenih razmer. Zato sta šla cerkvena vlada in versko življenje v tiru naprej, ki ga je bil Herberstein zastavil. Za osebno mišljenje nadškofovo je značilno mesto iz pisma, ki ga je pisal Linhart 9. avgusta 1791 svojemu prijatelju Kuraltu: »Naš nadškof Brigido je zdaj kot poslanec na Dunaju. Omejen človek in lahkoživec. Mož, kakor ste vi, lahko z njim stori, kar hoče. Recite mu, da niste janzenist in da je bil rajni škof vaš nasprotnik, pa si ga bodele pridobili.«¹ Vendar je bil tudi Brigido odločen privrženec prosvetljene struje in celo član prostozidarske lože »pri blagosrčnosti« v Pešti.² Prostozidarstvo se je sploh v zadnjem desetletju 18. veka v južnih avstrijskih deželah hitro razširjalo in po vseh večjih mestih (Varaždin, Zagreb, Trst, Gorica, Reka, Celovec itd.) so se osnovala framasonske lože, v katere so vstopili svetni in duhovni inteligenti. V Ljubljani se je ustanovila l. 1792 loža »zur Wohltätigkeit und Standhaftigkeit«, pa je zamrla skoraj prej, preden je mogla razviti kako delavnost.³ Vsled takih razmer si lahko razlagamo, zakaj se zistem cerkvene vlade ni izpremenil. Bogoslovno učilišče, ki se je po odpravi cesarskih generalnih sementišč l. 1791 ustanovilo v Ljubljani, je kazalo v svojem sestavu še vedno prejšnji janzenistiški značaj in isto smer zasledujejo cerkveni uradni odloki. Najvažnejši dokument iz Brigidove dobe je njegovo pastirsko pismo na duhovščino iz l. 1802, ki dobro osvetljuje tedanje verske boje. — Nadškof najprej priporoča duhovnikom, naj pridno čitajo sv. pismo, sv. očete in dobre bogoslovne pisatelje, med katerimi pa navaja večinoma janzenistiške in jožefinske avtorje.⁴ V daljno znanstveno izobrazbo duhovščine ukazuje dekanijske konference, kjer naj se obravnavajo od škofijstva predpisani predmeti. Za pouk ljudstva naj služijo kratke homilije,

¹ Zbornik Mat. Slov. 1912, str. 75.

² Kidrič v Slovanu 1814, str. 11.

³ Kidrič l. c.

⁴ N. pr. za razlago sv. pisma: Du Hamel, De Sacy, Natalis Alexander; za dogmatiko: Contenson (dominikan, rigorist), Gazzaniga in Bertier; za moralno: Genettus, Bezombes, Schanza; za pastoralo: Lauber; za katehezo: Natalis Alexander, Pouquet, Claude Fleury, Messenguy; za cerkveno pravo: Van Espen, Riegger. (Knezošk. arhiv.)

krščanski nauki in velikonočno izpraševanje. »Zelo obžalovati je razliko v verskem nauku, ki je posledica raznoterega naziranja pri duhovnikih. Zato nadškof prepoveduje polemiko, in kar je še huje, blatenje umrlih prednikov' (vel quod immanius est, praecessorum vestrorum cineres perturbare'). Tudi pri bogoslužju se potrebna edinost moti s pobožnostmi, ki se vpeljujejo v cerkvah, deloma iz praznoverja, deloma iz umazane dobičkarije.«

Cerkvena vlada je torej še vedno poudarjala načela »očiščenega katoličanstva« in v istem zmislu so delovali tudi njeni glavni zastopniki. V Novem mestu je prošt Nikolaj Peršič (1790—1797) hotel frančiškane z gimnazije izpodriniti, »ker dajejo dijakom napačne pojme o religiji in državljskih dolžnostih, goje zaupanje v svetnike, iznašajo čudeže, ki jih Cerkev ni potrdila, vsiljujejo rožni venec in križev pot«. Pa še preden so se mu namere posrečile, je bil sam odstavljen od proštije.¹

Vlada po smrti cesarja Jožefa ni več s tako vnemo pospeševala janzenistiške smeri, kakor prej. Zlasti pod cesarjem Francem II. (1792—1835) je zavladal strog konservatizem, ki v cerkvenih stvareh ni dopuščal nikake izpremembe in je enako odklanjal prenapete janzeniste kakor vnete katoličane. Vrhovno načelo je bilo tedaj: status quo. Zato pojem jožefinec ali vladni privrženec ni več pomenjal istega, kar janzenist. Celo v vladnih odlokih se ta dva pojma ločita in nasproti stavita. Ko je bilo l. 1820 po odstopu Antona Clementinija treba zastaviti ravnateljsko službo v ljubljanskem bogoslovju, je vlada hotela imeti na tem mestu moža, »ki bi odgovarjal ljudomilemu, očetovskemu mišljenju avstrijske vlade in brzdal duha temne in ljudomrzke sekte, ki se težko potolaži in nalik angleškim prezbiterijancem kljubuje postavni hierarhiji, kakor državni oblasti.«² Tu vidimo, da je od janzenizma preostalo le še značilno znamenje rigorizma in mrkega pietizma, s katerim nastopa tudi v naši slovstveni zgodovini.

Morda bi se komu čudno zdelo, da se je ta struja toliko časa vzdržala v našem cerkvenem življenju. Pa treba je vpoštovati tedanje razmere. Ko se je Brigido preselil v Spiš (Zips) na Ogrskem, je zasedel ljubljansko stolico Idrijčan Anton Kavčič, ki je bil prej prošt na Dunaju in pomožni škof tamošnjega metro-

¹ Ilesič: Novomeški prošt Fran Nikola Peršič (Izvestja Muz. društva XVI., str. 71 sl.)

² Zbornik Mat. Slovenske 1907, str. 10.

polita grofa Sigismunda Hohenwarta. Kavčič je bil gojenec jezuitov in je sam preživel v redu 13 let. Ko so razpustili družbo, je bil učitelj na jezuitski gimnaziji v Ljubljani in odšel potem na Dunaj, kjer je bil nekaj časa zaposlen v vseučiliški knjižnici. Škof Kerens ga je poklical v Dunajsko Novo mesto za svojega kancelarja in z njim se je preselil pozneje v St. Pölten, od koder je prišel za kanonika na Dunaj in se dvignil do najvišjih duhovskih časti. Ko se je zvedelo, da utegne priti na ljubljansko stolico pomožni škof grofa Hohenwarta, so janzenisti v Ljubljani in na Dunaju napeli vse sile, da preprečijo imenovanje »Lojolca« za škofijo, kjer sta dotlej neomejeno gospodovala Sancyran in Arnauld. Toda njihov vpliv na vlado je že pojemal. Kavčič je bil imenovan za Ljubljano kot navaden škof, brez knežjega naslova in metropolitne oblasti. Bil je takrat že 63 let star in je mnogo trpel za protinom. Zmede, ki so bile združene s francosko okupacijo, so mu onemogočile skoraj vsako cerkveno delovanje. Umrli je za kapjo 17. marca l. 1814 in bil pokopan pri sv. Krištofu.¹ — Naslednja vlada škofa Avgušтина Gruberja (1816—1827) je imela le prehodni značaj. Kot tujec se ni mogel hitro udomačiti v deželi in spoznati njenih razmer. Tudi se ni upal odločno nastopiti proti močni janzenistiški stranki. Ko so leta 1820 hoteli janzenisti spraviti na mesto bogoslovnega ravnatelja moža svoje stranke, kanonika Humlja ali Zupana in je tudi škof Gruber v tem zmislu stavil predlog na vlado, je gubernialni svetnik Mayr pripomnil v svojem poročilu, »da sicer škof ne ljubi te stranke, pa vendar spozna za potrebno, da ji večkrat prijenja.«² Mož, ki je za časa Kavčiča in Gruberja še vedno gojil zmerna janzenistiška načela in jim vzdrževal veljavo v našem cerkvenem življenju, je bil — Matej Ravnikar. Kot profesor bogoslovja in semeniški ravnatelj je imel na vzgojo duhovskega naraščaja velik vpliv, katerega je uporabil v zmislu nauk »prosvetljenega krščanstva« in Čop ga ne imenuje po krivici »den einflussreichsten der sogenannten Jansenisten«. Seveda so se takrat ostrine janzenistiškega zistema že precej obrusile in obe stranki med duhovščino dokaj zbližali.³ Šele knezoškof Anton Alojzij Wolf je začel v drugi polovici svoje vlade odločno trebiti korenine našega janzenizma.

¹ Hist. annua III. (Franč. knjižnica.)

² Zbornik I. c.

³ Zbornik Mat. Slov. I. str. 148. Kako se poznajo janzenistiške sledi v Ravnikarjevih spisih, hočemo omeniti na drugem mestu.

Kako se je v prvi polovici 19. stoletja ta rigoristična struja razpasla med našim duhovstvom, nam priča isti Matija Čop, ki l. 1831 piše Šafařiku: »Ničesar ni dobiti pri naših duhovnikih bolj pogosto, kot spise francoskih takozvanih janzenistov, kakor so: Nicole, Besoigne, Mezzanguy, zlasti njegova v Rimu prepovedana Exposition de la doctrine chrétienne.«¹

Pri upravi zakramentov so bila še dolgo merodajna janzenistiška navodila, ki so vernike skoraj popolnoma odpodila od spovednice in obhajilne mize. Ko je l. 1849 Holzapfel nastopil veliko ribniško župnijo, je omenil v neki novomašni pridigi, da v njegovi župniji več kot polovica vernikov že nad 20 let ni prejela sv. obhajila. Tako strogo je postopal njegov prednik Janez Traven († 1847), ki je l. 1829 objavil svoje stroge janzenistiške pridige: »Opominjevanje k pokori v Svetim letu 1826.«² Pa to je le en zgled iz mnogih. Učinek janzenizma je bil torej isti, kakor na Francoskem, kjer so se ljudje popolnoma odtujili verskemu življenju.

Iz tega zgodovinskega pregleda spoznamo, da naš janzenizem že od časov nadškofa Brigida ni imel več odločnih pospeševalcev na škofijski stolici, pa se je vendar vzdržal do srede preteklega stoletja. Posamezne sledove te struje je opaziti celo do polpreteklega časa.

Oglejmo si zdaj, kakšen vpliv so imeli opisani dogodki na kulturno življenje.

¹ Poslednje knjige nemški prevod je duhovnikom služil kot pomožna knjiga pri krščanskem nauku. — Čop tudi nujno svetuje Šafařiku veliko previdnost, ako bode kaj omenjal janzenizem: »Die Namen Jansenisten, Portroyalisten, die gehässige Sektennamen sind, dürfen Sie durchaus nicht gebrauchen, sonst würden wir es beide mit unserer Geistlichkeit abscheulich verderben.« (Zbornik Mat. Slov. I. str. 148.)

² Slovenec 1899 št. 34.

Psihologija spreobrnjenja.

Dr. Fr. Grivec.

I.

»Convertimini, revertimini ad Dominum, Deum vestrum: spreobrnite se, vrnite se k Gospodu, svojemu Bogu!« Tako Bog po svojih poslancih in po svoji Cerkvi kliče človeštvu. Vsakemu velja ta klic. Ni ga namreč človeka, ki se ne bi kdaj vsaj v malem odvrnil od Boga. Celo najboljši od zgodnje mladosti versko vzgojeni katoličani morajo večkrat biti konvertiti, spreobrnjenci. Krščansko življenje mora biti neprestana konverzija, vedno spreobračanje, povračanje, obračanje k Bogu. To je konverzija v najširšem pomenu.

Na srednjeveških nagrobnih napisih se včasih nahaja ponižno priznanje: »Multum peccavit, sed fidei non negavit« (t. j. veliko je grešil, a vere ni zatajil). Taki ponižni spokorniki niso še v polnem pomenu konvertiti. Konvertiti v ožjem in pravem pomenu so tisti, ki so se ne samo iz moralnih, ampak tudi iz umskih zablod povrnili k Bogu in k popolni resnici.

Konvertiti prihajajo k resnici od raznih strani in po različnih potih. Nekateri so prišli iz brezverstva ali iz poganstva, drugi so izšli iz judovstva, krivoverstva, razkolništva; vmes so konvertiti, ki so bili v mladosti živi udje katoliške Cerkve, pozneje pa so versko in moralno zabredli. Kakor je različno versko (umsko) izhodišče, tako raznovrstno je tudi moralno izhodišče konvertitov; kakor je možna različna oddaljenost od verske resnice, tako je možna razna oddaljenost od krščanske morale. Ta konvertit je pred spreobrnjenjem morebiti veliko grešil, oni sicer manj grešil, a vendar vero zatajil; nekateri so se dolgo upirali božjemu klicu k vrnitvi, drugi so ga poslušali bolj voljno, eni so se vračali po velikih ovinkih, drugi bolj naravnost. A vsa različna pota konvertitov se obračajo v isto smer ter se naposled stekajo v istem cilju krščanske resnice in morale.

Za pravo in popolno konverzijo je torej potrebna umska (verska) in нравna prenovitev. Kdor bi sicer spoznal prejšnje zmote in priznal katoliško resnico, a ne bi po njej živel, ta ne bi bil pravi konvertit. Pravi konvertit mora po veri tudi živeti; vera mora prešinjati njegovo mišljenje in življenje. Pa tudi v tem okviru je še toliko raznoličnosti, kolikor je raznih stopenj in vrst

krščanske popolnosti, kolikor je različnih značajev in temperamentov. Zopet se pa vsi skladajo v tem, da se je v njihovem duševnem življenju izvršil velik preobrat, znaten prelom in nenavadna prememba, da jih viden prepad loči od prejšnjega življenja.

Na potih konvertitov se nam torej nudi mnogo raznovrstnosti v lepi enoti; vršijo se veliki boji in važni zunanji in notranji dogodki. Učenjak-konvertit Brunetière pravi: »O psihologiji konvertitov bi se dala napisati lepa knjiga. Koliko bi se moglo v nji povedati, kar bi nam bolj kot romani ali tragedije odkrivalo pogled v najgloblje globine človeške duše.«¹

Psihologija konverzije je po bistvu enaka psihologiji vere in opravičenja (iustificatio). V načinu pa je velika razlika. Vsak katoličan mora prestati večje ali manjše notranje boje za pravo vero in za krščansko нравno življenje. A katoličani se borijo v rednih razmerah. Dasi jih obilno podpira nadnaravna pomoč in milost božja, je vendar vse to borjenje, prenavljanje in prerajevanje nekaj rednega in skoraj vsakdanjega. Drugače je pri konvertitih. Razlika se da nekoliko pojasniti z naslednjo primero (analogijo). V vsaki bilki in v vsej naravi se razodeva in deluje božja vsemogočnost in modrost. A to delovanje je nekaj tako rednega in vsakdanjega, da navadno ne vzbuja posebne pozornosti in začudenja. Ako pa Bog izredno, čudežno poseže v naravni red, potem z večjo pozornostjo občudujemo božjo vsemogočnost. Podobno je tudi konverzija nenavadna in presenetljiva, vzbuja pozornost in začudenje.

Duševni boji konvertitov so bolj dramatični in notranje versko življenje bolj plastično kakor pri navadnih katoličanih. Konvertiti so okusili nesrečo nevere ali verske zmote; zato tem globlje doživljajo srečo prave vere. Konvertit Jørgensen² vzklika z E. Hel-lom: »Poskusili smo grozo noči, nočemu več polmraka, temveč solnca nam je treba.« Konvertiti so v izgnanstvu iz verske domovine pretrpeli vso boleost domotožja po verski resnici; zato v njih srcih odmeva lepa Mickiewiczzeva misel, da je domovina (vera) kakor zdravje; najbolj jo zna ceniti, kdor jo je kdaj zgubil in zopet našel. Žal, da so le redki, ki zgubljeno vero zopet najdejo. Psihologija konvertitov je torej poživljena, potencirana psihologija

¹ Navaja A. Gisler, *Modernismus*² (Einsiedeln 1912) 65.

² *Lebenslüge u. Lebenswahrheit* (Mainz 1897), str. 12 (uvod).

vere in opravičenja. Versko izkustvo in doživljanje¹ konvertitov je živejše in bogatejše kakor pri navadnih vernikih. Zato se moderna protestanska in modernistična verska psihologija tako zanima za versko izkustvo in notranje doživljanje konvertitov. Amerikanska psihologa E. D. Starbuck in W. James obširno razpravljata o psihologiji konvertitov.² Prav je, da se tudi katoliška apologetika in psihologija zanima za to vprašanje.

Psihologijo konvertitov bi lahko razdelili v občno in posebno. Občna psihologija konvertitov bi razpravljala o splošnih razlogih in zadnjih vzrokih (zadnjem vzroku) spreobrnjenja; raziskovala in dokazovala bi splošne (skupne) duševne zakone konverzije. Posebna psihologija bi preiskovala, kateri posebni razlogi so vodili in nagibali posamezne konvertite. Posebna psihologija bi bila torej ilustracija k posameznim poglavjem katoliške apologetike, nekaka izkustvena apologetika v zgledih. Posebna psihologija konvertitov je gotovo velike važnosti in praktične vrednosti, zlasti v naši dobi, ko je povsod napredovala in zavladala izkustvena (empirična, eksperimentalna) veda. A za tako psihologijo bi bilo potrebno sodelovanje več katoliških bogoznancev, da bi mogli kritično preiskati in zbrati vse potrebno gradivo, vse rokopisne in tiskane vire. V naslednjem bom orisal samo glavne poteze občne psihologije konvertitov ter jih pojasnil z odlomkom iz posebne psihologije.

Psihologija konvertitov je, kakor sem že omenil, po svojem bistvu psihologija vere in opravičenja. Vera pa je delo človeškega uma in volje ter milosti božje. Vera je neko prepričanje, je pridritev naravnim in nadnaravnim resnicam, torej najprej stvar razuma in umskih razlogov oziroma dokazov. Za osebno versko prepričanje pa niso vselej potrebni absolutno veljavni vsestranski dokazi, ki morejo zadovoljiti in prepričati sploh vsak razum, ampak zadostujejo ozirni (odnosni, relativni, respektivni) dokazi,

¹ Teh izrazov tukaj seveda ne rabim v modernističnem, agnostičnem in subjektivističnem pomenu, ampak v strogih mejah katoliške apologetike, dogmatike in asceze.

² Starbuck - Beta (nemški prevod), *Religionspsychologie* I. II. Leipzig 1909. — James - Wobbermin, *Die religiöse Erfahrung in ihrer Mannigfaltigkeit*² (nemški prevod), Leipzig 1914. Oba razlagata verstvo in konverzijo popolnoma subjektivistično in agnostično s pomočjo podzvesti in razcepjene samozavesti (*Spaltung des Ich*); objektivnega verstva in objektivnih verskih resnic ne priznavata, ampak le subjektivno versko čuvstvo, versko izkustvo in doživljanje.

ki morejo prepričati dotičnega človeka, ki so sorazmerni izobrazbi, mentalnosti, zanimanju, nagnjenju, značaju poedincev. Kakor nasprotniki in tajivci krščanstva navadno ne zametajo celega sistema krščanskih resnic, ampak samo nekatere, kakor je mogoče, da kdo odpade samo vsled tajitve ali neumevanja ene ali druge verske resnice, tako tudi za konverzijo večkrat zadostuje en sam jasno spoznan dokaz. En sam jasno spoznan čudež lahko podere vso zgradbo pozitivizma in agnosticizma. Renan piše v uvodu (13. izdaja) k svojemu »Življenju Jezusovemu«, da je vsa njegova »znanstvena« zgradba samo pajčevina zmot (»tissu d'erreurs«), ako je le en sam čudež resničen. To daje veri in verskim bojem nekaj osebnega, individualnega. Konverzije zelo živo, zanimivo in raznolično ilustrirajo to dejstvo.¹ Konverzija torej ni šablonska teorija, temveč globoko individualno življenje. Predmet vreden velikih umetnikov!

Umski razlogi konverzije se dajo razdeliti v dve skupini, v notranje (psihologične) in zunanje (zgodovinske) razloge. Kardinal Dechamps (1810—1883) je razdelitev izrazil še določneje s trditvijo, da apologija prave vere sloni na dveh dejstvih: 1. notranje dejstvo, da more edinole vera, in sicer katoliška vera popolnoma zadovoljiti um in srce; 2. zunanje dejstvo, katoliška Cerkev, ki sama s svojo zgodovino in s svojimi znamenji čudovito izpričuje svoj božji izvor. Zunanje dejstvo ali katoliško dejstvo je prav lepo izrazil vatikanski cerkveni zbor², na katerem je imel kardinal Dechamps velik ugled in vpliv. Notranje dejstvo pa nazadnje izraža isto, kar Avguštinovo »nemirno srce, dokler ne počije v Bogu«, ter pripravlja pot zunanjim dokazom; samo pa ne bi zadostovalo.³ Kardinal Dechamps je imel kot goreč ljudski apostol veliko izkušnje v izpreobračanju izgubljenih sinov in krivovercev. Sodobna apologetika mu je priznala, da je s svojo trditvijo o dveh odločilnih dejstvih jako dobro zadel psihologijo konvertitov. Notranje dejstvo res daje prvi naravni nagib za konverzijo, zunanje (katoliško)

¹ Chateaubriand in Huysmans sta se spreobrnila ob lepoti katoliške vere, Jörgensen je spoznal, da more le katoliško krščanstvo osrečiti človeško srce, Coppée je veroval, ker mu je vera dajala tolažbo v bolečinah; sploh so se konvertiti vračali po najrazličnejših potih.

² Gl. Čas 1916, str. 73/4.

³ Modernisti so se radi sklicevali na Dechampsove iz konteksta izrgane besede. Celo Ueberweg, Grundriss der Gesch. der Philosophie IV 11. Aufl. (Berlin 1916) ga navaja med predhodniki modernizma (str. 542). O pravilnosti Dechampsove apologetike gl. Gisler, Modernismus², str. 297.

dejstvo pa vedno mogočno vpliva na vse po resnici hrepeneče duhove. A. de Broglie je l. 1857 pisal v pariškem »Correspondentu« (25. april): »Dechampsova apologetična metoda je živ opis in zgodovinska slika načina, po katerem se duše pod vplivom milosti navadno spreobračajo k veri; je zgodovina konverzij.«¹

Z razumom sodeluje volja. Drami um, zbuja vest, vznemirja srce, budi želje po resnici, neti hrepenenje po kreposti, obrača pozornost na verska vprašanja, opozarja na Cerkev, kroti strasti, zmaga ovire, daje umu vztrajnost in ga nazadnje nagiblje k pritrditvi. Konverzija odločuje srečo cele osebnosti; torej se je mora udeleževati tudi volja.

Um in voljo pa podpira milost božja. Milost razsvetljuje razum, krepi in navdihuje voljo. Po milosti podpirana volja čuti privlačnost resnice in kreposti, neti zaupanje in ljubezen do Boga, razganja megle predsodkov in strasti, ki zastirajo solnce verske resnice; daje moč in vztrajnost, da se konvertit iz meglenih močvirnih nižav vzpenja na jasne višine, kjer sije solnce sreče in resnice. Milost je zadnji in zares odločilni vzrok konverzije.² Vsi konvertiti so o tem trdno prepričani; vsi ji prepevajo hvalo in slavo. Mnogi tako poudarjajo milost, da se v načinu izražanja vsaj na videz nekoliko nagibljejo k fideizmu (ki prezira ali podcenjuje umske razloge); tako n. pr. Newman, Ruville, Benson.

Za pravo konverzijo je razen verske prenovitve potrebno tudi нравno prerojenje in opravičenje; pri нравnem prerojenju pa je milost še bolj odločilna kakor pri veri. Pri нравnem spreobrnenju mora gotovo krepko sodelovati volja, podpirana po milosti, a opravičenje, odpuščenje grehov, notranje očiščenje more dati samo milost božja. Apologet T. Mainage O. P. trdi,³ da je v no-

¹ Dictionnaire de théologie catholique. IV. (Paris 1911) 179—181.

² Včasih deluje milost tako izredno, da se konverzija izvrši brez umske in нравne priprave; take konverzije so posebni čudeži milosti božje (sv. Pavel, H. Cohen, A. M. Ratisbonne).

³ Introduction à la psychologie des convertits. Paris 1913. (Str. VI+129). Pojav konverzije se ne da razložiti po psihologičnih zakonih; umevati se da le kot delo milosti božje, kakor uči katoliška Cerkev in kakor so konvertiti sami trdno prepričani. To se sicer ne da direktno dokazati, lahko se pa dokaže indirektno po indukciji, s tem da zavrnamo vse druge hipoteze. Svoje dokazovanje je Mainage deloma objavil v »Revue pratique d'apologétique« 1914, kjer je bilo tudi napovedano, da bo v jeseni 1914 izšlo celo delo o psihologiji konvertitov. Dela nisem mogel dobiti, zato ne morem o njem izreči končne sodbe. Kolikor morem soditi, je pisatelj

tranji prenovitvi in v opravičenju bistvo konverzije. Zato je po njem apologetični pomen konverzije v tem, da lepo ilustrira in potrjuje katoliško dogmo o opravičenju po milosti. Mi bi pridejali, da psihologija konvertitov zanimivo ilustrira in potrjuje katoliški nauk o veri ter važnejše dokaze katoliške apologetike.

II.

Občno teoretično psihologijo konvertitov naj nam pojasni spreobrnjenje francoskega pesnika A. Rettéja. Ta zgled sem izbral iz dveh razlogov. Prvič je ta zgled našemu občinstvu popolnoma nov, pa vreden, da se predstavi. Drugič je Rettéjevo spreobrnjenje ena najznačilnejših novjših konverzij, zares »šolski zgled« za psihično strategiko konverzije.

Adolf Retté je sin katoliških staršev (r. l. 1862), a je bil že v zgodnji mladosti versko zanemarjen. V mladeniških letih je umsko in nravno zabredel. Kot pesnik in romanopisec je slavil čutnost in greh ter bogokletno sramotil vero. Njegovo svetovno naziranje je omahovalo med poganskim materializmom in budizmom. Kot strasten socialist se je tudi na socialnem in časnikarskem polju boril proti Cerkvi. Po hudih notranjih bojih se je v oktobru 1906 povrnil v naročje katoliške Cerkve. Leta 1909 je vstopil v benediktinski red ter, kolikor mi je znano, še živi v nekem benediktinskem samostanu. Njegovo spreobrnjenje je torej značilen zgled verske in moralne konverzije, ker se je bil od morale prav tako oddaljil kakor od vere; »multum peccavit et fidei negavit«.

Svoje spreobrnjenje je s skesano in ponižno odkritosrčnostjo popisal v značilni knjigi »Du diable à Dieu« (Od hudiča k Bogu). Knjiga je do l. 1914 doživela 32 izdaj,¹ kar glasno priča za njeno literarno in apologetično vrednost. Resnost in psihologično zanesljivost potrjuje predgovor pesnika-konvertita F. Coppéeja, ki dobro pozna Rettéja in njegove boje; Coppée med drugim omenja, da je Retté pravi pesnik in nadarjen pisatelj. Isto potrjajo »Stimmen aus M. Laach« 1910 (zv. 78, str. 449) in »Revue des Deux Mondes«

zbral zelo veliko dragocenega gradiva, a obdelal ga je za sedaj še nekoliko enostransko; vsaj metoda raziskovanja in dokazovanja je enostranska. Dokazovanje se obrača zlasti proti Starbucku in Jamesu.

¹ Francoskega izvirnika nisem mogel dobiti; rabil sem nemški prevod: Vom Teufel zu Gott (Essen 1909); pri citatih navajam poglavja (rim-ska št. v oklepaju), ne strani.

(1. jul. 1911).¹ Torej je Rettéjeva samoizpoved resen in objektivno zanesljiv vir za psihologijo konvertitov. Francoska apologetika (zlasti T. Mainage) ga jako ceni in uporablja.

Naslov Rettéjeve samoizpovedi zelo značilno izraža, da je konverzija nenavadna notranja izpremema in velik preobrat. Prvi nagib za konverzijo je dalo »notranje dejstvo«. Retté je ravno končal ognjevito predavanje, v katerem je zbranim socialističnim delavcem krepko grmel proti Bogu, duhovščini, družbi, kapitalu in militarizmu ter navdušeno oznanjal zemsko srečo socialističnega bratstva, ko bodo vse duhove razsvetlila načela človeškega razuma in znanstvenega napredka. Po predavanju so ga najzvestejši delavski sodrugi povabili k svoji mizi. Najbistrejši izmed njih ga je vprašal, kako je nastalo veselje, kakšen je bil začetek sveta, ker je gotovo, da ni Boga in stvarjenja in je torej svet nastal sam od sebe. Vprašanje ga je spravilo v veliko zadrego. To vprašanje je bilo namreč »temna točka na obzorju njegove oholosti«. Vedno se mu je izogibal; vselej je precej pregnal to misel, če se mu je vsiljevala. Sedaj pa sodrugi z vso resnostjo zahtevajo odgovora. Retté je imel toliko poštenosti, da jih ni hotel varati; priznal je, da ne ve odgovoriti in da znanost ni rešila tega vprašanja. Sodrugi mu ne verjamejo, češ da mora znanost razrešiti vsa vprašanja; saj se jim to vedno oznanja in piše. Retté jim zatrjuje, da na to vprašanje ne more odgovoriti. Ves vznemirjen in osramočen se poslovi in zbeži v samoto. Srce ga je težilo v prsih, najrajši bi jokalo; nekaj ga je peklo. Ves nemiren in žalosten je svoj pogled proseče obračal k zvezdnatemu nebu, pa zastonj; zdelo se mu je, da vidi režeči se obraz velikanske Sfinge. Brez uspeha je poskušal, da bi se otresel te misli. Vedno se mu je vsiljevala. Neprestano ga je vznemirjalo vprašanje: »Morda pa vendarle biva Bog?« (I).

Ob notranjem dejstvu se je sprožila resna duševna kriza in se ni dala več ustaviti. Vest se je zbudila in začela kljuvati. Zaupanje v znanost je bilo omajano. Znanost s sijajnimi nadami in z blestečimi obljubami se mu je zdela kakor veverica, ki se vrti v pozlačeni kletki in ne more nikamor, ne vun, ne naprej. Ker ga znanost ni mogla zadovoljiti, je iskal miru in tolažbe v socializmu in radikalizmu. Poslušal je, kako nespretno se je delavskim množinam hlinil pisatelj Anatole France, kako drzno in uspešno je

¹ Gl. Stimmen aus M. Laach 1911 (81) 596/7.

ljudske množice varal Jaurès; gnusila se mu je družba hinavskih socialističnih voditeljev, ki ljudstvu oznanjajo, česar še sami ne verjamejo. Šel je v tabor radikalcev (krasna karakteristika Clémenceau!), a tam je našel isto predrzno hinavščino in nepoštenost (II).

Notranja razdvojenost se je še dolgo nadaljevala. Umska kriza je bila že skoraj končana, a moralna se je šele komaj resno začela. Pregloboko je zabredel v čutno uživanje; živel je v divjem zakonu. Spoznal in občutil je že privlačnost krščanstva, a sovraštvo in predsodki proti krščanstvu so bili še silnejši. Proti privlačnosti krščanstva se je boril s čutnim uživanjem, s poltenopoganskim in panteističnim sanjarstvom; v skrajnji sili se je opajal z »mračnim čarom bogokletstva«. V njegovi duši je nastala velika zmedenost, razvnel se je silen nemir in vihar. V viharjih notranjih bojih je iskal miru v gozdni samoti. Tu se mu je glasno in jasno zbudila vest, zaskelilo ga je pekoče kesanje; zahrepenel je po veri in Bogu. Zavedel se je, da bi ga samo Bog mogel rešiti. Delovanje milosti je dobilo trdnejšo oporo. A še je omahoval in padal (III).

Pod vplivom obujene vesti se je končno podrla umska podlaga njegove brezbožnosti; jasno je spoznal obnemoglost brezbožne znanosti. Tedaj je pred njegovim duhom z vso jasnostjo zablestelo »katoliško dejstvo«. (Opisuje ga prav lepo, duhovito, pravilno; bistveno se sklada z opisom v »Času« 1916, 73/4). Edino katoliška Cerkev je nepremagljivo stanovitna; ona je varno пристanišče tolažilne in odrešilne resnice. Odkod jo ima? Pravi, da iz razodetja. Torej živi Bog! Nova moč in luč ga je prešinila. Samotni gozd mu je zažarel v novi svetlobi. Prvikrat od svoje mladosti (od 15. leta) je padel na kolena: »Moj Bog, ker živiš, pomagaj mi, pouči me, razsvetli me.« Solze so mu zalivale oči. Neznani duhovnik je prišel mimo. Retté ga je ves objokan prosil, naj moli zanj. Obljubil je in ga blagoslovil (IV).

Notranji boj se je nadaljeval. Še je padal nazaj v nečistost in nizke strasti. Polagoma se je navadil moliti in se premagovati. Vselej, kadar je molil, je bil uslišan in je zmagoval; kadar pa ni molil, je omagoval. Milost je imela vedno večjo privlačnost. Na drugi strani pa se je bal odpovedati razbrzdanosti in domnevnim svobodi. V tej stiski so ga začele napadati samomorne misli (V). Polagoma je sicer napredoval, a še ni pretrgal vseh nečistih vezi, še je živel v divjem zakonu, še se je vračal k radikalizmu, dasi je spoznal vso njegovo nesramno hinavščino. Udeležil se je nekega shoda, kjer je vpliven radikalen politik »med prijatelji« priznal, da

bodo Cerkev in duhovnike nasilno davili, zraven pa sladko govorili o svobodi in vso krivdo podtikali duhovščini. »Stari Adam« je v zadnjih vzdihih, v predsmrtnem boju še enkrat razvil vse svoje moči. Na pragu k boljšemu življenju je še napisal strasten članek proti konvertitu Huysmansu (VI). A že je dobil oporo v značajnem prijatelju konvertitu Coppéeju (V in XI), ki mu je s svojim svetom in tolažbo olajšal pot k resnici.

Na samotni višini pri kapelici »Milostne Ljube Gospe« je našel novo pomoč. Težavna in strma pot h kapelici ga je živo spominjala težavne poti k popolni resnici in npravnosti (VII). Hude notranje boje je moral še prestat; opisuje jih zelo plastično kot dvoboj med dobrim angelom in zlim duhom. Boji so bili tako obupni, da se je v skrajnjem obupu komaj otrese samomorskih misli. Srečno je prestal zadnjo poskušnjo, pretrgal nečisto zvezo (VIII—X). S pomočjo Coppéejevo je našel izkušenega duhovnika, ki ga je končno spravil s Cerkvijo (XI—XIII), da je mogel zapeti zmagoslavno pesem milosti in Materi milosti.

V Rettéjevem verskem boju se prav dobro razločijo umski razlogi, nagibi volje in delovanje milosti. Po milosti podpirana volja¹ je precej ob začetku duševne krize obračala umsko pozornost na versko vprašanje; povzročala je notranji nemir, zbujala vest, dajala vztrajnost, da se hrepenenje po resnici in teženje po npravnem prerojenju (vest) ni moglo zaglušiti. V boju ga je blagodejno podpirala resnicoljubnost in poštena odkritosrčnost. Boj je bil zelo dolg in težaven, ker se je moralo izvršiti globoko versko in moralno spreobrnjenje. Boji so popisani z umetniško plastiko, psihologično resničnostjo in apologetično (dogmatično) pravilnostjo. Ni mogoče, da bi si pisatelj to izmislil; to je moral res doživeti.

Kakor se je Retté kot brezverec sistematično, s popolno zavestjo, z veliko energijo, z uporabo vseh duševnih moči boril proti veri in Cerkvi, tako se je tudi njegova konverzija izvršila programatično, z jasno zavestjo in z velikim naporom uma in volje. Zato je to ena najzanimivejših in najznačilnejših novejših konverzij. Notranja zveza s francoskim kulturnim bojem pa ji daje svežo aktualnost.

¹ Apologet Mainage navaja Rettéjevo spreobrnjenje kot najznačilnejši zgled za delovanje volje na potu k resnici (*Revue pratique d'apologetique* 1914, 15. marca, str. 907—916). Iz njegovih citatov je razvidno, da se original odlikuje po umetniški lepoti.

Morebiti nas po krvavih zunanjih bojih in političnih premembah čakajo hudi kulturni in duševni boji. Pripravimo se. Obogatimo zalogo starih dokazov in sredstev z novimi pridobitvami. Poglobljajmo se v psihologijo vere in konvertitov. Dramimo »notranje dejstvo« in sodelujmo, da bo »katoliško dejstvo«, kakor mesto na gori in kakor bliščeč svetilnik v pristanu, z neodoljivo privlačno silo privabljalo blodne duše in nemirne duhove. Vsaka razburkana doba je doba odpadnikov in konvertitov. Dal Bog, da bi bilo konvertitov več kakor odpadnikov.

Kustos Freyer med slavisti.

Dr. Josip Mal.

V krog onih mož, ki so si za razvoj kranjskega deželnega muzeja ter za znanstveno preiskavo dežele stekli nevenljivih zaslug, moramo prištevati v prvi vrsti Henrika Freyerja, katerega so vsled njegove vsestranske naravoslovne izobrazbe poklicali kranjski deželni stanovi septembra l. 1832 k vodstvu muzeja, potem ko je grof Hohenwart prejšnjega začasnega kustosa pl. Schildenfelda odpustil, bajè ker je bil samo mineralog in premalo uslužen.

Že po svojem očetu Karlu, rudniškem lekarnarju v Idriji, je podedoval Freyer veliko zanimanje za rastlinstvo.¹ Karel Freyer in idrijski rudniški zdravnik, sloviti botanik in zoolog Scopoli, sta živela v tesnih prijateljskih odnosajih. V nekem pismu svojemu tržaškemu prijatelju Tomasiniju toži Henrik Freyer, da je njegov oče med l. 1809—1813 prenačljeno izposodil Scopolijsve rokopiše nekemu v Jeni, odkoder jih ni bilo več nazaj.

Za časa francoske okupacije je bilo nastavljenih v Idriji več uradnikov, ki so se intenzivno pečali z naravoslovnimi vedami. Enega so ljudje imenovali »Hudajužna«, ker je pri iskanju rudnin in kamenja po gorah vodil vedno seboj svojega zamorskega slugo, ki se je kazal poleti kar v svoji afričanski narodni noši v nemal strah gorskega prebivalstva, ki je menilo videti vraga. Še dolgo

¹ Kot dopolnilo tem vrsticam prim. še: Deschmann, Heinrich Freyer (Laibacher Zeitung, 1866, 24. in 25. avgusta) ter Kaspert, Zur Erinnerung an Heinrich Freyer (Laibacher Zeitung, 1893, 17. marca).

po odhodu Francozov so rudniški otroci poznali natanko razne vrste rastlin in žuželk in jih imenovali kar z latinskimi imeni.

Maršal Marmont sam se je bavil v Ljubljani z lekarnarjem Vondraškom z galvanotehničnimi eksperimenti. Ko je prišel mladi Freyer v Ljubljano v šole, je stanoval pri Vondraškovi rodbini. V svojem življenjepisu poroča, da je nameraval Vondrašek vpeljati plin za mestno razsvetljavo, predložil je modele in prosil podpore, toda njegovim načrtom so se smejali in se norčevali iz njih. V svojem stanovanju je pred vedno številnim občinstvom prirejal kemične in fizikalne poskuse; vse stroške je nosil sam, tako da je v uboštvo umrl.

Freyerja, ki je imel na ta način že od doma trdno podlago, so še bolj navdušila za naravoslovne vede predavanja profesorja Kalistra in Hladnika; takrat se je začel zanimati in zbirati slovenska imena rastlin in živali.¹ Pozneje ga je v tem pogledu zelo podpiral za vse dobro vneti baron Erberg, ki je postal njegov pravi mentor in meceni. Že ozir, da je bil muzejski kurator grof Hohenwart njegov svak, je približal Erberga muzeju in njegovemu kustosu.

Baron Erberg je znal navdušiti naravoslovca Freyerja tudi za druge panoge znanstvenega stremjenja, predvsem za umetnost in domačo slovstveno zgodovino. Iz svoje bogate knjižnice in arhiva ga je vsekdar drage volje podpiral s potrebnimi pripomočki in viri. Iz Freyerjeve obširne korespondence, ki jo hrani kranjski deželni arhiv, posnamem, da mu je dal Erberg za sestavo slovenskih naravoslovnih imen na razpolago Breckterfeldove in Cojzove notice; spomladi l. 1837 si je izposodil Cojzova pisma, katera mu je izročil Erberg le na strogo osebni vpogled. Freyer je kot v nekako zahvalo obljubil, da bo zbiral iz licealne knjižnice doneske za Erbergovo literarno zgodovino.² V istem pismu Erbergu (25. III. 1837) pravi med drugim: »Mein Bestreben unserm Vaterlande litterarisch zu nützen, das seltnere unserer Landessprache aufzusammeln, zu bewahren, ist erst im Keime. Ich habe kaum den Muth mit meiner wenigen Kraft es zur Reife zu brin-

¹ Češki naravoslovec Amerling piše (l. 1836) Gaju, da je našel v Ljubljani ljudi, ki zbirajo slovenska naravoslovna in krajevna imena in imenuje poleg drugih tudi Freyerja (Gradja za povijest knjiž. hrv., VI, 11).

² Iz tega spoznamo, da je Erberg svoj (l. 1825) dovršeni rokopis »Versuch eines Entwurfes zu einer Litteratur-Geschichte für Krain« hotel pozneje izpopolniti tudi še z drugimi viri.

gen. Um jedoch die Sache nicht im Entstehen zu ersticken, so bin ich gesonnen vorerst die systematisch gereichte Aufzählung der in Krain vorkommenden Thiere und Vögel in lateinisch, deutsch und krainischer Nomenclatur herauszugeben — erwirbt es Beyfall, so wird es mich aneifern das noch weite Feld mit Ernst zu bebauen«.

Vsled obilih uradnih poslov in neumornega zbiranja je izdal Freyer svojo kranjsko »Fauno« šele l. 1842, čeravno je videmski dekan Alič že leta 1834 (pismo z dne 13. jan.) nestrpno vpraševal, kdaj da bo izšel njegov »nomenclator avium«: »ich werde wohl sogleich um ein Exemplar bitten, denn Sie wissen, daß ich ein Stümper der Slavität seyn will und hierorts seyn muß, inter coecos luscus rex.« Alič ga je dalje prosil, da naj mu sporoči, ako bi na polju slovenskega jezika prišlo kaj novega na svetlo ter ga obenem vzpodbujal k izdaji rastlinskih imen.

26. novembra 1836 je izšel osem strani obsegajoč Freyerjev seznamek slovenskih rastlinskih imen (Verzeichniss slawischer Pflanzen-Namen. Zur Completirung allen Vaterlandsfreunden anempfohlen) kot priloga lista »Laibacher Zeitung«. Razen nabiranja slovenskih rastlinskih imen opozarja Freyer tudi na domača imena živali, ptičev, rib, žuželk, črvov, lesa, mineralij itd., tudi inačice bodo dobrodošle za poznejšo sistematično obdelavo: »es ist eine langweilige Arbeit; aber es thut Noth, das noch Vorhandene, Rückgebliebene unserer Landes-Sprache aufzubewahren, der Vergessenheit zu entziehen«.

Freyer se je sicer pozneje pritoževal,¹ da v tej svoji nameri ni bil deležen zaželjene podpore in ni našel potrebnega umevanja razen pri dvornem kustosu Kopitarju. Res je, da ni bilo bogve kakšnega odziva, toda nekaj sotrudnikov je pa le našel in sicer v prvi vrsti med duhovništvom. Bili so to predvsem Jak. Dolenc, župnik v Boh. Bistrici, črnuški župnik Trampuš, zaplanski kapelan Gašperin, soriški kooperator Blaž Likar, in Cankar, kooperator na Vačah; imena zelišč stiške okolice mu je naznanil tamošnji rojak Jož. Kek, katehet pri uršulinkah v Ljubljani, dalje sta ga podpirala še Mat. Ravnikar (Poženčan) in Caf, čiju korespondenco objavljam na koncu pričujočega spisa iz ohranjene Freyerjeve zapuščine. Njegov zvesti, dolgoletni spremljevalec po planinah in nabiratelj rož, žirovski krojač in muzikant Matevž Možina mu je šel gotovo tudi v tem oziru na roko; ohranili so se njegovi slovenski

¹ Vodnik-Album, str. 92.

dopisi od l. 1835 naprej. Freyerjev znanec Poljak Korytko je tudi na tem polju zastavil s svojim delom.¹

Tudi na svojega idrijskega rojaka, kamnogoriškega župnika Jerneja Uršiča se je obrnil za pomoč. S pismom dné 22. februarja 1837 mu je ta glede tega odgovoril: »In Betreff der krainerischen Benennungen kann ich um so weniger ein erwünschtes Versprechen abgeben, als meine hiesige Ortschaft ohnedieß nur für 3 Huben angenommen wird, und wir Idrianer uns bisdato schon unseres Dialektes wegen in der slovenischen Sprache noch nicht besonders ausgezeichnet haben, unser Gesellschafts Mitglied H. Jakob Dollenz, Pfarrer in der Wohain, der sich einzig auf die Botanik verlegte, könnte besser dazu gewählt werden. Ingleichen vielleicht der H. Dechant Strell zu Obergörjach, der H. Gogola in Lees, welcher unter Allen Zeit und Gelegenheit hat. H. Faustus Gradischeg unter Großkahlenberg könnte Vieles dazu beytragen. Ein gewißer Johann Zanker, Kaplan zu Watsch der Zeit hat, sich auch auf die Botanik in Etwas mit Freuden verlegt gehabt, wenigstens so lange er zu Feistritz in der Wohain war«.

Prof. Jakob Zupan, kateremu je poslal Freyer en izvod tiskanega slov. rastlinskega imenika, ga je opozoril v (spodaj objavljenem) pismu z dne 24. februarja 1837 na Slomška, Ahacija, Jarnika in Kopitarja.

Toda kolikor morem iz ohranjene korespondence razvideti, se prvi trije niso odzvali vabilu. Freyer se je zahvalil Zupanu za pomoč v pismu z dne 18. marca 1837; koncept pisma se je ohranil. Gledè študija slovnice pravi tam: »die krainischen Gramaticken will ich fleißig studieren, denn ich muß aufrichtig gestehen, daß ich für unsere Landessprache mit Vergnügen meine müßige Stunden verwenden werde (ich werde mich befließen auf meinen jährlichen Bereisungen nebst Naturalien auch krainische Wörter zu sammeln und)² es würde mich sehr freuen, wenn ich durch meine Bemühung dem Vaterlande nützen könnte«. Dalje obeta, da se bo, kolikor bo v njegovi moči, ravnal po nasvetih Kopitarjevih, ter dostavlja končno: »Frau Lichtenthurn übergab mir beyliegende Blätter krainischer Notate, wovon ich mir eine Abschrift erlaubte«. Kakšni so bili ti slovenski zapiski, katere je gospa Lichtenthurn poslala Zupanu v Celovec?

¹ Kidrič, Paberki o Korytku (Lj. Zvon, 1910, str. 300).

² Kar je v oklepaju je v konceptu prečrtano.

Vpoštevaje Zupanov migljaj, se je obrnil kustos Freyer 7. aprila 1837 s »patriotičnim« pismom¹ na Kopitarja, mu pojasnil svojo namero glede slovenskih naravoslovnih imen ter ga prosil pomoči pri primerjanju z imeni ostalih Slovanov: »Wenn es auch Verwegenheit ist, an die erste und beste Quelle, an Ewr Wohlgeboren mich zu wenden, so kann ich dennoch nicht unterlaßen Ihnen unterthänigst zu bitten, meiner Wenigkeit die Gewogenheit erweisen zu wollen, mit gefälliger Angabe derjenigen Schriften, die über slavische Benennungen der Naturalien Aufschluß geben. Alschinger's Flora jadrensis und Presl's Flora Čedica habe ich zur Benützung, andere naturhistorische Werke für mein Unternehmen besitze ich nicht«.

Kopitar je v odgovoru (15. aprila 1837) odsvetoval pred preveliko uporabo nezanesljivih besednjakov, ljudska govornica naj mu bo prvi in glavni vir. Mimogrede ga je opozoril na važnost krajevnih imen. Vendar ni bil to edini povod, da je izdal Freyer l. 1846 svoj abecedni seznam krajev in gradov na Kranjskem.² Ta krajevni seznam je bil marveč posledica njegovega zemljevida, katerega je hotel prvotno priložiti svoji flori. Na prigovarjanje Vraza in Weldenca ter s pomočjo barona Erberga pa je izdal najprvo zemljevid, ki je vsled pravilnih slovenskih krajevnih imen žel splošno priznanje in ga tudi Rus Sreznjevski (poleg slovenske naravoslovne zbirke) v svojem potopisu jako pohvalno omenja.³

Medtem je poslal Freyer Kopitarju na vpogled svojo zbirko slovenskih ptičjih imen, proseč ga njegove sodbe, »ihre gütigen Winke will ich dankbar benützen und gerne abändern, was zu ändern ist«. Kopitar je pregledal in popravil ta katalog in ga vrnil z dopisom dne 26. aprila 1837. Razentega sta ohranjeni še dve Kopitarjevi pismi Freyerju, zadevajoči izdajo njegove kranjske flore in faune; vsa štiri pisma sledijo v ponatisu.

Ohranjen je le še osnutek Freyerjevega pisma z dne 9. maja 1844 s čestitko Kopitarju, ko ga je cesar (27. apr. 1844) imenoval za prvega kustosa dvorne knjižnice in za dvornega svetnika. Obvešča

¹ Osnutek pisma ohranjen med ostalo korespondenco v kranjskem dež. arhivu.

² Kakor trdi Glaser, Zgodovina slovenskega slovstva, III, str. 100. — Leto pozneje je vzpodbujal Kopitar k temu delu Korytko (Lj. Zvon, 1910, str. 684).

³ Zeitschrift des Auslandes, 29. IV. 1842, 119, p. 475.

ga dalje o zadovoljivem napredovanju krajevnega imenika kot komentarja k zemljevidu: »dieser Register dürfte auch für spätere Arbeiten mit Beibehaltung der Zahlen brauchbar bleiben, ich besitze bereits schätzbare topographische Materialien, sie genügen jedoch nicht, ohne Selbstüberzeugung an Ort und Stelle; somit werden selbe noch lange ruhen müssen«. Toda Kopitar mu na to pismo najbrže ni mogel več odgovoriti. Po kratkem bolehanju je izdihnil 11. avgusta 1844, ravno ko se je pripravljaj na pot v Rim, da bi osnoval ondi po želji papeža stolico za slovansko slovstvo.¹ Kopitarjevo občevanje s Freyerjem pa nam zopet priča, da je rad podpiral in pospeševal naše domače slovstvene težnje, da ni bil vobče tako ošaben in nestrpljiv, kakor si mnogi Kopitarja predstavljajo. Freyer je izgubil ž njim svojega dobrohotnega učitelja, h kateremu se je vedno z zaupljivostjo obračal in našel pri njem vsekdar iskano pomoč. Ko je šel baron Erberg ob neki priliki na Dunaj, ga je prosil Freyer (v pismu dne 29. marca 1842) med drugim, da bi pokazal zemljevid, katerega je nameraval ravno izdati, tudi Kopitarju ter ga vprašal o njegovem mnenju, češ da bi to tudi radi cenzurne odobritve ne škodilo.

Ali svoje »Flore« Freyer kljub vsem dolgoletnim pripravam, predelom in prigovarjanju Erberga ni završil. L. 1840 piše sicer slovitemu nemškemu botaniku Reichenbachu, da mu pošlje rokopis v pregled, delo da misli izdati v Draždanih, vendar ne popolnoma nemško, »da meine slavischen Nomenklaturen den Slavisten willkommen Gabe seyn werden und die Slaven außer Krain mehr latein als deutsch lieben und können, so wurden lateinische Diagnosen beibehalten«. Prosil je tudi Kopitarja, da bi delo, preden bi izšlo natisnjeno v Draždanih, cenzuriral v rokopisu, pa je pozneje zopet premenil svoj načrt ter nameraval izdati floro v drugačnem redu in nemškem jeziku. Spomladi l. 1844 je izšel nov poziv k nabiranju domačih rastlinskih imen,² katerega je Freyer ponovil v prilogi Novic z dne 14. oktobra 1846, kjer oznanja, da že pripravlja za natis »popis zeliš ali rastlin krajnske in koroške dežele pod naslovam: Flora excursoria Carnioliae et Carinthiae«.

Medtem pa je izgubil Freyer s svojo floro prednost, ker je l. 1845 prišla na svetlo Fleischmanova. Novice (1846, str. 44) so izrazile prepričanje, »de imamo od gosp. Fleišmana, pridniga na-

¹ Novice, 1844, str. 139.

² Novice, 1844, str. 88.

biravca slovenskih zeljšinih imen, kedaj tudi dobro in natančno delo v slovenskim jeziku pričakovati«. Sicer je še vedno svojim prijateljem obetal, da izda svoje zbrano gradivo tekom l. 1848,¹ ali bilo je že tudi sicer prepozno. Zunanje razmere so namreč Freyerja privedle do tega, da se je začel podrobneje baviti z geologijo, paleontologijo in zoologijo. Povsem se je še odtujil botaniki, ko je odšel jeseni 1852 kot konservator na tržaški zoologični muzej. Njegova ohranjena korespondenca s tedanjimi botaniki ni za naše rastlinoslovje nič manj važna kot njegova rokopisna botanična terminologija ali pa »selshinu besedishe«. Glede na vzajemno rabo slovenskih rastlinskih in živalskih imen v hrvaščini je gotovo zanimivo dejstvo, da se je botanik Šulek obrnil (v pismu dne 3. avgusta 1852) na Freyerja s prošnjo, da bi mu za sestavo prirodoписа za hrvaške gimnazije posodil svojo »biljoslovno slovensko nazivlje: želio bih se poslužiti ovom Vašom botaničkom terminologiom, kao što sam se poslužio Vašom faunom, da tako koliko moguće ujedinito znanosti slovenske i hrvatske«. Freyer mu je poslal proti vrnitvi svoj rokopisni rastlinski besednjak.² Glede botanične terminologije pa je odpisal, da še ni dokončana in da je v tem oziru zelo uporabljal Belostenčev latinsko-ilirski besednjak; obenem je izrazil upanje, »de bom u Tersti več časa imel, moje natoroslovne dela v slovenskim jeziku dokončati«.

V Freyerjevi znanstveni ostalini se je ohranila tudi zbirka slovenskih rudarskih in tehničnih izrazov. Iz kratkega koncepta pisma na neimenovanega (najbrž na b. Erberga ali dv. sv. Käfersteina) razvidimo, da mu je ta neznanec dal pobudo kakor tudi kratek seznam rudarskih besedi: »Die Böhmen scheinen germanismen zu lieben anzunehmen. Ich will versuchen mitgetheilte Bergwerkssprache krainisch zu geben, was mir dermahl bekennt ist; da aber durch Hochderos. Anregung für mich (als geb. Krainer)³ besonderes Interesse gewinnt, so will ich besorgt seyn so-

¹ Ko je bil oktobra 1846 v Zagrebu, mu je Stanko Vraz radi korekture flore priporočil urednika »Jahrbücher f. slaw. Literatur, Kunst und Wissenschaft« dr. Jordana (Freyerjev dnevnik v kranj. dež. arhivu).

² Dr. Bogoslav Šulek omenja v svojem »Jugoslavenski imenik bilja« velikih zaslug, katerih si je pridobil na tem polju Freyer »vrli prirodoznanac i slovenski rodoljub. Sabrao je neizmjernim trudom do 2000 imenah, dodavši kod svakoga, odkuda ga je dobio, i sustavno latinsko ili pako njemačko ime«.

³ V konceptu Freyer prečrtal.

bald sich Gelegenheiten ergeben, die den Bergleuten eigene Kunstsprache in loco zu sammeln, zu erheben, d. i. zu Idria, Sagor, Seisenberg, Kappel, Radaboi und Samabor. Aus Vodnik's Nachlasse folgt angeb. die Wöchener Bergsprache von H. Prof. Metelko gefällig mitgetheilt«.

Iz vsega tega razvidimo, da si je pridobil Freyer s svojim znanstvenim preiskavanjem lepih zaslug za našo deželo, še lepših pa z zbiranjem domačih rastlinskih, živalskih in krajevnih imen za naš jezik. Ni trdil neutemeljeno, da je bilo njegovo pero naklonjeno slavistiki. Zguba par sto gld. pri izdaji krajevnega imenika je povzročila, da že naznanjene flore ni dokončal in objavil.¹ V svojih spominih (Aus meinem Leben. Vodnik - Album, str. 92, 93) je povedal nekaj trpkih očitkov o brezbriznosti in malomarnosti izobraženstva, kar so mu morali zelo zameriti. Ko ga je namreč njegov idrijski rojak in naslednik v muzeju Dežman prosil (29. II. 1860), da bi kaj prispeval za njegova izvestja (Drittes Jahresheft des Musealvereins), je izrecno pripomnil: »doch dürfte es nicht in dem Genre sein, wie dein unglücklicher Artikel im Vodnik - Album, welcher viel böses Blut verursacht hat«.²

Mogoče, da izvira iz tega časa tudi nasprotstvo med Bleiweisom in Freyerjem. Ohranjen je delni osnutek Freyerjevega pisma (datiran z 28. X. 1861), ki začenja z besedami: »Na Krasu, v Bovškem, okolj Gorice se vidi njih Novice per duhovšini inu županij, pa sploh se pertožjo čez ptuje nam Krajncam ne zastopljive slovenske besede rekoč, zakaj se pisar ne pomuja iz domača beseda ishajati; res je če se Ilircam, Hrovatam, Slovakam, Bemcam zastoplivši piše, de se več natiskov Novic svunej prodaja, pa to ni namen ces. kralj. kmetijske družbe. Potreba je domačimu ljudstvu kmetovavške novine inu bobolški za posneti inu poskušina oznaniti. De za poduk, ne za deželske novice, puntarski prepiri itd., je bil od začetka natis pervoljen ...« Nekoliko pozneje (12. aprila 1863) piše Freyer Dežmanu med drugim: »Daß Du das Bleiweisische Treiben gerüttelt hast, habe ich mit Vergnügen in der Preße gelesen. Kmetische novice je prekerstil, za svoj dobiček obernil.«

Ker smo že ravno pri Freyerju, naj mi bo dovoljeno, da na tem mestu omenim še par drugih za našo kulturno zgodovino

¹ Tako piše (24. I. 1857) Boue-ju.

² Prim. rezko zavrnitev članka v Novicah, 1859, str. 204.

važnih strani iz njegovega življenja. Že prej sem omenil velik vpliv barona Erberga na Freyerja, ki je bil za slednjega v njegovi službi uprav vzgojnega pomena. Erberg si je namreč tekom desetletij ustvaril na svoji dolski graščini cel muzej raznih dragocenosti in redkosti, urejeval je svoj bogati arhiv in knjižnico, zbiral dela domačih umetnikov na polju poezije, umetnosti in glasbe, zanimal se je celo za narodno, ljudsko poezijo, nabiral narodne napeve, pripravljaval umetnostno topografijo z zbirko risb domačih krajev, poslopij, razvalin in naravnih krasot. V njegovem muzeju si mogel videti vse izdelke naše domače obrti in industrije doli od surovin pa do najpopolnejšega fabrikata z vzorci strojev vred. Le škoda, da se je po njegovi smrti (10. jul. 1843) mnogo te dragocene zbirke pogubilo in razneslo. Po smrti njegovega zadnjega sina je predlagal Freyer (kot sodni cenilec Erbergove zapuščine), da bi muzejski kuratorij si zagotovil dolski arhiv; žal da se ni to že takrat zgodilo, marveč šele skoraj pol stoletja pozneje.¹

Erbergovi iniciativi in vnemi za umetnost¹ se imamo zahvaliti, da so rešili vsaj nekaj Quagliovih presnih slik iz stare, navidezne kupole ljubljanske stolnice. Snela sta jih s stropa Freyer in Langus.² Dve od teh (Emono in Carniolio) je shranil muzej, tretjo sliko Marijinega Vnebovzetja je pa naklonil Freyer Erbergu, ki jo je bil zelo vesel, kakor zatrjuje v svojem pismu 4. maja 1841 (Wie viel ich dankbar bin, können Sie Sich leicht vorstellen, indem Sie mein lebhaftes Interesse an der Rettung der schönen Malerei des Quaglio in Crain, von mir öfters ausgesprochen, genug kennen. Ich zweifle, daß ohne unsere Triebfeder daran gedacht worden wäre. Ich werde nicht nur Ihnen danken, sondern meine Verbindlichkeit auch dem Langus thätig zu bezeugen trachten).

Freyerjeva rodbina je bila z Langusom dalj časa znana. Karel Freyer omenja v svojem za razmere idrijskih družin zanimivem dnevniku,³ da je bila meseca septembra 1829 cerkev sv. Barbare (v Idriji) nanovo prebeljena, altariji prenovljeni, altarno

¹ Iz njegovega pisma (8. II. 1842) Freyerju izvemo n. pr., da je imel »pred leti«¹ zaposlenega v Dolu Martina Kirschnerja »einen Tiroler Bildhauer«.

² Prim. tudi: Steska, Slikar Julij Quaglia (Dom in Svet, 1903, str. 528).

³ Tam omenja tudi, da je umrl 21. februarja 1824 v starosti 83 let slikar Ignacij Scherovitz (Mahler (?), sogenannter Gausser). Idrijska mrljska knjiga ga navaja kot »provis. Bergmann, Idria No. 374.«

sliko sv. Barbare pa je napravil (neu fertiget) »sloviti slikar Langus v Ljubljani« za 200 gld. Kustos Henrik Freyer pa beleži v svojem dnevniku k 19. juliju 1836, da si je pri Begunjah ogledal razvalino Dobrče »in gospod Langus s svojo gospo je prišel naproti, risal je razgled proti Triglavu¹«, zvečer je občudoval v njegovi družbi »sijajne grajske slikarije«; 21. julija 1836 si je z Langusom in gospo ogledal »gotske presne slikarije« v podružni cerkvi sv. Petra,² naslednjega dne ga je pa slikal Langus v kostumu.

Eden najvernejših muzejskih mandatarjev je bil že prej omejen župnik Uršič, ki je po lastni izjavi zbiral za muzej že od l. 1805 dalje. Svetoval je Freyerju kje in kako bi dobil za muzej vse ljubljanske šematizme, šolska letna poročila, glediške liste, ljubljanske in slovenske tiske in knjige itd. Zanimiv pogled v takratno govoričenje oz. sumničenje Korytkovih slov. narodnih pesmi nam nudi Uršičevo pismo Freyerju (nedatirano, nekako iz prvih dni februarja 1839): »Die Lieder des H. Coritko, worauf sich schon viele beyrn Kleinmayer pränumerirt haben, kommen lange nicht heraus, einige Pränumeranten sagen schon, die Lieder sind von weiten, und weit von Hause oder weit zu Hause. Es heißt daß der H. Koritko schwerlich krainerisch spricht; indessen sey es wegen meiner wie es wolle«.

Freyer mu je moral nato javiti, da Emila Korytka ni več med živimi.³ Uršič mu v odgovoru 11. februaja (1839) piše glede tega: »Um H. Coritko ists mir leid, ich hatte noch nicht gewußt was mag ihm denn widerfahren seyn? ich bekomme gar spätt die Zeitungen. Die Lieder könnten jetzt ganz unterbleiben«.

Iz Freyerjeve ostaline ne morem doznati, da-li je živel s Korytkom v ožjem stiku; mogoče, da se ž njim kot političnim internirancem ni upal preveč pečati. Edino pod neko primerjalno tabelo bohoričice in poljskega alfabeta je pripisal spodaj »theures Andenken an H. Koritko †«.

¹ Mogoče bo to »Pokrajina iz begunjske okolice«, ki jo omenja V. Steska v svoji študiji »Matej Langus« (Dom in Svet, 1904, str. 466).

² Freyer še omenja trditev župnikovo, da so material 1775 razpadlega gradu Kamen rabili za popravo cerkve. — Podobno trditev srečamo zopet na drugem mestu, da so razvaline gradu Vernek (ob Savi) porabili pri zidavi tamošnjega mostu, večino gradiva pa za zidavo ondotne cerkve l. 1774. — L. 1850 mu poroča koprivniški župnik Završnik (Savershnik), da je stal južno bitenjske cerkve na griču rimski grad, pozneje samostan, iz čigar razvalin naj bi bila zidana cerkev, on da je tam odkril stara grobišča.

³ Umrli je dne 31. januarja 1839.

Mnogo je Freyer občeval s posestnikom Polhoveagradca grofom Rihardom Ursini-Blagay († 14. III. 1858). Bil je to vnet botaničar; po njem se imenuje blagajev volčin (*Daphne Blagayana*), ki sta ga 20. maja 1837 odkrila s Freyerjem na gori sv. Lovrenca. Prihodnje leto si je saški kralj Friderik Avgust v spremstvu grofa in Freyerja osebno na licu mesta ogledal to redko in zanimivo rastlino. Grof Blagay je v spomin nato postavil (7. sept. 1838) ob vznožju gore spominsko piramido. Tudi grof Blagay se je toplo zavzemal za Freyerja povsod, zlasti zaboljšanje njegovega gmotnega položaja.¹ Svetoval mu je v pričakovanju bodočih dogodkov, da bi se prirejela vsak teden v muzeju poljudna predavanja o mineralogiji, botaniki i. t. d. V istem pismu (19. jun. 1846) pravi grof Blagay dalje: »Laibach dürfte in wenigen Jahren nach meiner Ansicht ein wichtiger Punkt für den Handel als auch für den Lehrstand werden, da nach meinen Ansichten die Grätzer Universität gewiß aufgehoben wird, das Gubernium dahin verlegt, und Laibach als eine Vorstadt Italiens so wohl in comerzieller als literarischer Hinsicht beachtet werden dürfte, glauben Sie nicht, daß die Stände alles dan aufbieten werden, was in Ihrer Macht steht um ihre Landesstadt so viel als möglich zu berücksichtigen um das Verschwinden des Guberniums so wenig als möglich fühlbar zu machen?« Dokaz torej, da se ideja po vseučilišču v Ljubljani ni ponovila šele vsled dogodkov leta 1848, marveč da so trezno in nepristransko misleči možje uvideli to potrebo že prej v dobrem prepričanju, da zahtevajo to občna korist in pravilno umevane razmere dežele kot južne predstraže.

V naslednjem izročam slovenski javnosti pisma, ki so jih pisali Freyerju Jakob Zupan, Kopitar, M. Ravnikar (Poženčan), O Caf in St. Vraz. Korespondenca je za delovanje in nehanje naših pisateljev, njih težnje in nazore jako važna, odkriva nam marsikaj novega in razjasni že znano. Zbirajmo zato vse kosčke in drobtinice, da konca ne vzamejo!

(Konec sledi.)

¹ Freyer je bil šele leta 1846 sprejet v status stanovskih uradnikov s pravico do pokojnine.

Nekatoliški nemški pesniki o Mariji.

Peter Butkovič.

Ideala lepote v dobi helenistiške kulture sta bila Helena in Afrodita. Prinesla sta narodom in mestom čutno uživanje in propast. Marija nasprotno: rešenje človeštvu in vzor čistosti. Zato sta dobrotljivost in brezmadežnost bistvo njene lepote. Umetnik, ki ni dehnil tega v svoj umotvor, nam ni dal Marije, ki jo častimo katoličani. »Denn wo der Dichter wirklicher Dichter ist, wo er also wirklich Schönes aus dem Urquell der Kunst schöpft, da muß sein Schönes mit dem Wahren zusammenfallen.« (Richard Kralik.)¹ — »Pravičnost, namen in red sveta, skrb za njega procvit, usmiljenje in prizanašanje, varstvo vsega, kar je slabotno, brez moči, zapuščeno in žalostno, ima v njej (Mariji) najgorečnejšo odvetnico, enako ljubečemu srcu, ki sočustvuje s vsem, kar je pomoči potrebno.« (Maryan Gawalewicz.)² — »... in te s' aduna, quantunque in creatura è di bontate (vsa se v tebi druží, kar v stvari je kateri blagodati).« (Dante, Paradiso XXXIII, 20, 21.) — Odtod torej čaščenje v Marijinih pesmih, odtod snov Marijinih legend, ki so se ohranile v narodih, neokuženih po protestantizmu, do naših dni. Posebno v poljskem³ in francoskem⁴ narodu.

V nebeški gospe z božjim detetom v naročju je neizčrpen čar, bogat poezije. Katoliškim pesnikom vseh časov in jezikov je bil to najlepši ideal. Več je bila Marija srednjemu veku kakor Grkom devetero muz. Proti njej so se pa vzdignili reformatorji šestnajstega stoletja. Z rušenjem cerkvâ in uničevanjem njenih podob se je začela trgati tudi pesem Marijina. Niso hoteli pripoznati Marije za priprošnjico pri Sinu, češ da se s tem zmanjšujejo zasluge Kristusove, vendar ji pa še niso odrekli brezgrešnosti, devišstva in imena »Božja Mati«, kakor dela današnji liberalni protestantizem, ki nima nikakega določenega nauka o Mariji. Vendar tudi pri protestantih še niso docela izumrli slavospevi na Marijo. Moderni protestantovski pesniki hite pogosto k njej, ker ne najdejo v svojem veroizpovedanju

¹ Marienpreis nichtkatholischer Dichter. — Ein Beitrag zur Apologie der Marienverehrung von Karl Josef Baudenbacher, Redemptorist. Mit einem Vorwort von Dr. Richard Kralik. G. J. Manz. Regensburg, 1914. — Na to knjigo naslanjam svoj članek.

² Die Königin des Himmels. — Volkstümliche Marienlegenden von Maryan Gawalewicz und Peter Stachiewicz. Autorisierte Übersetzung von Isa Rasch. J. Habel. Regensburg.

³ Glej sub 2. — Obsežno razpravlja o Marijinem čaščenju pri poljskih pesnikih J. H. Schütz v knjigi: Summa Mariana. Allgemeines Handbuch der Marienverehrung für Priester, Theologie-Studierende und gebildete Laien. Supplementband zu Band II. Die allerseligste Jungfrau in der polnischen Poesie. Junfermannsche Buchhandlung. Paderborn 1914.

⁴ Unser lieben Frauen Wunder. Altfranzösische Marienlegenden. Übertragen durch Severin Rüttgers. Im Insel-Verlag zu Leipzig. Inselbücherei Nr. 145.

najlepših idealov. So med temi neverni, ki vidijo v Mariji le človeško, zemeljsko estetično lepoto (Goethe), in verni protestanti, katerim je ona nadzemeljsko in nadnaravno lepa (Schenkendorf, Naval, Lavater). »Liegt in dieser Tatsache (da nekatoliški pesniki opevajo Marijo) nicht ein Stück Apologie der katholischen Marienverehrung, eine Apologie der Schönheit?«¹ — Der nichtkatholische Dichter kann wohl als Nichtdichter sich dem Marienpreis verschließen, nicht aber als Dichter. Je genialer, je dichterischer er ist, um so mehr muß er sich in der Einheit jener Weltanschauung bewegen, die, wie wir Katholiken überzeugt sind, die einzig wahre ist.«²

* * *

Goethe je bil sovražen krščanstvu; spoznal je sicer, da je v katoliški Cerkvi široko polje in bogato pesniških idealov, a gledal je le pri vratih nanje. Izposodil si je od njih pesniške podobe, da bi bolj poveljal svoj neverni svetovni nazor. Pretresljiva je scena v »Faustu«, ko moli zapeljana Margareta z žalostjo in kesanjem k Mariji. — Schiller je pil iz katoliškega studenca poezije navdušenje in idealizem, a nikakor ni naš. Našel je v katolicizmu lepoto, veličino in božanstvo, a ni veroval v katoliško Cerkev. Več mest o Mariji ima v romantični tragediji »Die Jungfrau von Orleans«. — Romantiki so videli v Mariji svetišče vsega verstva in poezije, a njih Madone niso popolnoma identične z Marijo. Častili so v Madoni le poetično ozarjeni ideal ženstva, združen v ljubezni materinskega srca s čistim neoskrunjenim devištvom. Mnogi izmed njih so se vrnili v katoliško Cerkev, kakor Friedrich Schlegel i. dr. Iz te dobe naj navedem za nas bolj znane, ki so bili in ostali protestanti.

Navalis (orthonym: Friedrich von Hardenberg) (1772—1801). Marsikatera njegova pesem je še danes v protestantovski in katoliški cerkveni pesmarici. Lepo poje o Mariji, a ne more doseči lepote katoliškega pesnika, kajti le oni, ki veruje v resnico, more občutiti popolno lepoto. Vendar ni iz njegovih pesmi nadnaravni moment popolnoma izločen. Dih otroške pobožnosti in pravega religioznega čuta je njih značaj. Preprosta, a zelo lepa je pesmica »An Maria«:

Ich sehe dich in tausend Bildern,
Maria, lieblich ausgedrückt,
Doch keines von allen kann dich schildern,
Wie meine Seele dich erblickt.

Ich weiß nur, daß der Welt Getümmel
Seitdem mir wie ein Traum verweht,
Und ein unennbar süßer Himmel
Mir ewig im Gemüte steht.

¹ Baudenbacher v sub 1 cit. knjigi str. XV.

² Kralik v uvodu k sub 1 cit. knjigi str. VI.

Max von Schenkendorf (1784—1818) slavi Marijo v pesmici »An die heilige Jungfrau«, ki bi bila vredna katoliškega avtorja.

Maria! süße Königin!	Das Wunderkind auf deinem Arm
Es steigt hinauf zu dir mein Sinn.	Stillt jede Sehnsucht, jeden Harm;
Ein Strahl von deinem Angesicht	Du drückst es ewig an dein Herz,
Ist mehr als Mond- und Sonnenlicht.	Ach, wer da ruhte sonder Schmerz!

Mutter, laß mich bei dir sein,
In deinen Schleier hüll' mich ein.
Wen du nur einmal angeblickt,
Ist ewig selig und beglückt.

Tudi August Wilhelm Schlegel (1767—1845), brat navedenega konvertita, se v več pesmicah spominja Marijine lepote. Presega ga pa Johann Kaspar Lavater (1741—1801), propovednik v Curihu. Njegova v latinskem originalu zložena pesem na Marijo nas spominja enakih iz stare dobe krščanstva in katoliških »Minnesängerjev« srednjega veka.

Prima virginum praeclara,	O! Tu sancta, pia, pura,
Terris, coelis, Deo cara,	Selectissima natura,
Quae degustans peramara	Plusquam Orientis thura
Facta es suavissima.	Suavis, o suavissima! etc.

Po pesmi »Licova strelci« znani Theodor Körner (1791—1813) opeva Raffaelovo Madono in romarski kraj Sedlitz. Marijino brezmadežnost omenja v legendi »St. Medardus«.

... Das Ideal, das seine Brust empfangen,
Erschuf getreu die kunstgeübte Hand:
Die hohe Jungfrau war's, mit heil'gem Prangen,
Den großen Blick nach obenhin gewandt,
In ewiger Liebe glühten ihre Wangen,
Um ihre Glieder flog ein Sternengewand,
Wie sie den Heiland auf den Armen wiegte,
Der liebend an die Mutterbrust sich schmiegte.

Tudi Moritz Arndt (1769—1870) in Christian Friedrich Hebbel (1813—1863) nista zabila Marije. Zadnji v pesmici »Virgo et Mater« slavi ravno človeško stran v njej. — Ludwig Uhland (1787—1862) je zložil balado »Der Waller«, o kateri pravi Gottschall, izdajatelj Uhlandovih del (Hesse — Leipzig), da vsebuje nekaj najlepših kitic, kar jih je ta pesnik spesnil. V njej proslavlja Marijo kot pribežališče skesanih grešnikov. V nesmrtni pesmici »Droben stehet die Kapelle« je ta kapelica Marijina cerkev v Wurmlingen (Oberamt Rottenburg in Württemberg). O njej poje tudi Nikolaus Lenau v pesmi »Die Wurmlinger Kapelle«. — Uhlandov rojak in prijatelj, protestantovski konzistorijalni višji svetnik Gustav Schwab (1792—1850) časti Marijo v baladah »Das Gelübde« in »Des Jägers Gesichte«.

Bolj nego omenjeni jo je znal ceniti Justinus Kerner (1786—1862). Tudi on je našel v katoliški Cerkvi snovi in pesniških misli. V mestu Gaildorf, kjer je bival kot zdravnik, je našel v ka-

pelici Herberg pri Schmiedelfeldu star Marijin kip. Umetnik Zwerger mu ga je restavriral in ta podoba je še danes v okras Kernerjeve hiše v Weinsbergu. Bolj znamenito je še to: Dokler je Kerner živel, je krasil vedno Marijin kip s svežimi, dehtečimi evetlicami. V svoji oporoki je poudaril, naj se tudi po smrti njegovi ne opusti ta navada. V maju l. 1856 je zložil na tem kraju ljubeznivo pesmico:

Ob allen Himmeln schwebende
Jungfrau, so licht und rein!
Du Schmerz und Freude gebende,
Dir sei dies Herz allein.

Und durch die Blumen schwebtest du
Auf gold'nen Wolken licht,
Den Sohn im Arm, voll Himmelsruh
Dein liebes Angesicht.

Mir blühete kein Frühling hier,
Zu dir sah ich hinauf.
Und ew'ge Blumen gingen mir
An deinem Himmel auf.

Was ist seitdem die Erde mir!
Kalt geht sie ihre Bahn,
Es zieht mich auf zu dir, zu dir,
O blick mich freundlich an!

Heinrich Heine (1797—1856) izpoveda v svojih »Geständnissen«, da se tudi v njegovih pesnitvah najdejo sledovi Marijine proslave. Poznana je njegova romanca »Die Wallfahrt nach Kevelaer«, kjer ozdravi Marija mladeničevo bolno srce. — Med več Marijinimi pesmi, katere je zložil Friedrich Rückert (1779—1840), naj navedem njegov triolet »Das himmlische Schachspiel«, s katerim priznava Marijo kot zmagovalko nad kačo:

Fürst Luzifer spielt' eines Tages Schach
Mit Gott und schlug ihm eine Königin,
Und das war Eva, die in Ungemach
Verlorne Lebensmutter, Königin.
Dann rückte Gott ein arm Figürlein schwach,
Vorrückt er es, daß es ward Königin.
Die war es, die des Feindes Hochmut brach,
Ihn machte matt, die Jungfrau - Königin.

Pela sta o Mariji tudi Hermann Allmers (1821—1902) in Emanuel Geibel (1815—1884).

Najpomembnejši novejši lirik realistične smeri in poetična glava »mlajših« je Detlev von Liliencron (1844—1909). Iz nekaterih njegovih pisem, ki jih je objavil pesnik Richard Dehmel v »Die neue Rundschau« (1910, Januarheft), spoznamo njegovo stališče do katoliške Cerkve. Pravi: »Euer ganzer Kultus wirkt berauschend, beseligend, beruhigend auf mich... Eure Messe, zumal ich sie nun in ihren einzelnen Handlungen und Wesenheiten verstehe und die Bedeutung weiß, ist mir unglaublich sympathisch.« A žal, da je tudi Liliencron ostal le na pragu in ni vstopil v našo Cerkev. Lepi sta njegovi pesmi »Pietà« in »In der Gnadenkapelle«, ki konča:

Und hinter diesen hellen Lichtern kündet
Der Muttergottes und des Kindleins Bild
Das Wunder, das kein Sterblicher ergründet,
Das jeder Wunde schlimme Blutung stillt
Und sie beschützt mit einer sanften Decke,
Bis keine Quelle mehr des Schmerzes quillt.

Prelepo zaključuje Prinz Emil von Schönaich-Carolath (1852—1908) epilog cikla »Hans Habenichts« s prošnjo do Marije:

Jungfrau Maria, mein müdes Herz Jubelt nach dir im Panzererz; Laß mein Glück, das ich verlor, Aufersteh'n in Rosenflor. Lebensscherben heilst du ganz, Fügst darüber Liebesglanz.	Kurz war mein Weg; nach Gottes Rat Eine rasche Schnittertat, Über die schwäbischen Hügeln fern Zieht ein großer fallender Stern; Nimm ihn sacht in deine Hand, Führe zur Heimat Hans Fahrinsland.
--	--

Večkrat komponirano in tudi v katoliških cerkvah pevano pesem ima znani romanopisec Karl May (1842—1912) »Ave Maria« iz »Winnetou«. — Celo višji dvorni propovednik in prelat, protestant Karl von Gerock (1815—1890) se spominja v svojih religioznih pesmih Marije. — Časti jo tudi župnik in tajni svetnik protestantovski Julius Sturm (1816—1896). Končuje pesmico »An Maria, die Reine«:

Du wohnst in seinem (Christus) Lichte,
Es ruht auf deinem Kranz
Von seinem Angesichte
Verklärender, heil'ger Glanz.

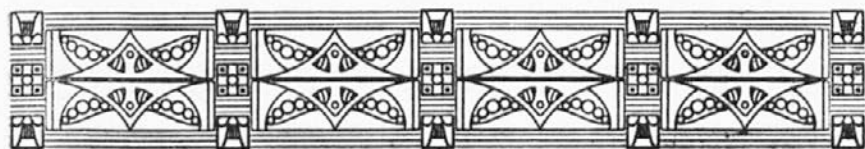
Med pesniki-konvertiti, ki so že pred vstopom v katoliško cerkev peli o Mariji, je najznamenitejši filozofični pisatelj Georg Friedrich Daumer (1800—1875). Z ozirom na Marijo pravi: »Ich konnte an jener holdseligsten und zartesten Blume der christlichen Romantik, die der Protestantismus zum unendlichen Schaden seines Glaubens, Kultus und Gemütslebens so bedauerlicherweise weggeworfen hat, nicht gleichgültig vorübergehen«. (Rosenthal, Konvertitenbilder, I. Bd. S. 936 ss.) Izmed mnogih nate le odlomek krajše pesmice »Ave Maria«:

Herrscherin der hohen Himmel, Königin der Seraphinen, Welcher unsre Herzen dienen, Sei gegrüßt, o sei gegrüßt!	Schönste du der Allerschönsten, Ewiger Reize Gottgeschmückte, Allem Makel Ferngerückte, Sei gegrüßt, o sei gegrüßt!
---	--

Še kot protestantovska deklica je zlagala pesmice na Marijo pred kratkim umrla Cordula Peregrina (orthonym: Cordula Schmid v. Wöhler, 1845—1916). V uvodu k svoji zbirki »Marienrosen« pravi: »Noch lange, bevor ich daran dachte, katholisch zu werden, begann ich schon, Maria zu lieben, ihr heimlich zu huldigen, ohne jedoch den vollen Mut zu haben, sie anzurufen; denn ich wußte ja, daß dies den Protestanten nicht erlaubt war.« —

V dejstvu, da se toliko nekatoliških pesnikov obrača na Marijo kot vzor dobrote in lepote, imamo torej zares kosček apologije njenega čaščenja in lepote katoliške dogme.

OBZORNIK.

Verstvo in kultura.

Kaj bo?

V časopisih in znanstvenih pregledih čitamo dan na dan premišljevanja o svetovni vojski, o njenih povodih in posledicah. Ti preso-jajo vojsko z ozirom na narodnost, češ, da se sedaj odločuje moč Nemcev in Rusov na eni strani, in moč Nemcev in Latincev na drugi strani; oni jo spet presojajo z ozirom na gospodarstvo, češ, da se sedaj odločuje gospodarska moč Nemčije in Anglije na suhem in na morju; drugi presojajo strašne posledice vojske za Poljake in sploh za obmejne dežele, ki jih je vojska opustošila, drugim dela skrbi mučni položaj rimskega papeža, poglavarja katoliške Cerkve.

Čitamo še druge reči, deloma pametne, deloma nespametne, in sicer v nekatoliških in pa tudi katoliških časopisih, revijah in okrožnicah.

Pisatelj teh vrstic nima namena, da bi izrekal sodbe o vojski, nje povodih in posledicah, ampak hoče podati le nekaj vrlo zanimive statistike, iz katere naj si čitatelji sami napravijo nadaljnje sklepe. Za katoličana jih gotovo ni bolj važnih vprašanj, ko so ta-le: Kaj bo s katoliško Cerkvijo po vojski; ali ji bo vojska škodila ali koristila; ali pa bodo morda uspehi ali neuspehi katerekoli stranke

škodljivo vplivali na razširjanje sv. vere po poganskem svetu; kaj bo s katoliškimi misijoni itd.?

Ta zanimiva vprašanja nam kažejo v jasni luči podatki, ki nam jih podaja v »Zeitschrift für kath. Theologie«, 1. Quartalheft, 1916 (Innsbruck), Theofil Spačil S. J. iz knjige »Die brennendste Frage der Gegenwart«, von Friedrich Schwa-gar, Steyl, 1914. Oglejmo si jih nekoliko in sodimo! Tičejo se sv. misijonov in se glasijo tako-le:

Amerikanski protestantski misi-jonarji so pridobili na Filipinih v dobi 1901—1912 do 50.000 vernikov. Tem treba prišteti še en milijon vernikov, ki so odpali z apostolskim duhovnikom Aglipayjem. Ustanovili so tudi mnogo šol.

Na Japonskem je bilo pre-ganjanje kristjanov ustavljeno leta 1873. Takrat so se mnogi iz Na-gasaki spet pridružili katoliča-nom, a so l. 1912 kljub temu na-šteli na Japonskem le 70.582 ka-toličanov, dočim je bilo protestantov že 90.496. Za luteranske misijone je v l. 1909 delovalo 3174 oseb, za katoliške v l. 1911 pa le 1109. Katoliških šol je bilo 48, med njimi 1 vseučilišče, s 7041 učenci; prote-stantskih šol pa je bilo 175, med njimi 3 vseučilišča, z 18.993 učenci; katoliška sirotišča so imela 969 gojencev, protestantska pa 2351; katoliška semenišča so imela 77

semeniščnikov, protestantska pa 619 kandidatov. Protestantje imajo 5 tiskarn, dve družbi za razširjanje sv. pisma, eno za razširjanje knjig in eno za razširjanje letakov in spomenic. Le metodistično založništvo v Tokiju je v l. 1907 izdalo za Japonsko, Korejo, Hawaj in za Filipine 1.585.870 spisov, ki so štel 70 milijonov strani, dočim imajo katoliški misijoni le eno nekoliko pomembno založništvo v Tokiju.

V Koreji deluje pariški misijonski seminar že od l. 1831, pa je bilo leta 1912 kljub temu le 78.850 katoličanov in 5000 katehumenov, dočim deluje protestantska misija le od l. 1882, pa so že l. 1909 naštel 89.609 krščencev. Protestantje imajo tam 22 višjih, 900 nedeljskih in 977 nižjih šol, dočim imajo tam katoličani le 114 nižjih šol.

Na Kitajskem (Kina) delujejo katoliški misijoni že od l. 1582, protestantski od l. 1807 ali pravzaprav od l. 1842. Skupno število katoličanov je 1.431.258, protestantov pa že 324.819. Protestantje imajo 2526 ljudskih in 590 višjih šol z 79.823 učenci, dočim imajo katoličani le 157 »višjih« šol s 6545 učenci. Te »višje« šole pa niso drugega ko ljudske šole in deloma jezikoslovne šole. Katoliških tiskarn je na Kitajskem okolu 20, ki izdajo vsako leto največ do 850.000 spisov; med protestanti pa izda devet družb za izdajanje spisov v enem letu 7.677.896 iztisov in shanghaijsko presbiterijansko založništvo je izdalo v l. 1908 dva milijona kitajskih in 113.200 angleških spisov s 113.800.000 stranmi. Protestantje imajo 170 bolnic, katoličani pa le 97.

Katoliški misijoni delujejo v Siamu že tristo let. Bilo je tam mnogo krvavih preganjanj. V letu 1809 je bil v Siamu en sam katoliški misijonar. L. 1840 je tam začela svoje delovanje tudi protestantska misija. Sedaj imajo že 283 misijonarjev in pomočnikov s 5220 komunikanti in 17.200 pristaši, dočim ima katoliška Cerkev 227 misijonarjev in 24.025 vernikov.

V nizozemski Indiji so dobili po dolgem času katoliški misijonarji l. 1808 spet dostop. Sedaj štejejo tam 517.000 protestantov in 55.000 katoličanov. L. 1910 je bilo tam 1020 državnih šol s 150.296 učenci in 1985 privatnih šol, ki jih je vlada podpirala in ki so bile povečini le protestantske misijonske šole. Katoličani so imeli tam za domačine le kakih 90 do 100 šol.

V zapadni Indiji in britski vzhodni Indiji so katoliški misijoni začeli svoje delo že pred 400 leti, a je katoličanstvo veliko trpelo vsled preganjanja, vsled kolonialnih vojsk, preprirov za obrede, vsled zatrtja jezuitskega reda in goaneškega razkola. Sedaj štejejo tam 2.423.286 katoličanov, 95.358 katehumenov in 9616 misijonarjev in drugih misijonskih pomočnikov; protestanje pa štejejo 1.617.617 privržencev, med njimi 500.000 nekrščenih in 8500 misijonskih delavcev. Katoličani imajo 4116 šol z 250.400 učenci, 55 semenišč, 8 kolegijev za domačine in 18 misijonskih tiskarn; protestantje pa imajo 13.034 šol s 511.920 učenci, 148 semenišč, 40 kolegijev in 27 tiskarn.

V takozvani orientalski misiji, ki obsega geografično dežele polumeseca: Perzijo, Arabijo do Balkana in Egipt,

je sedaj okoli 730.000 katoličanov deloma latinskega, deloma vzhodnega obreda. Protestantstvo misijonsko delo se je začelo tu šele v drugem desetletju 19. stoletja, a je do danes zelo napredovalo. Tako je imela le protestantska družba »American Board« v letu 1903 v Mali Aziji 13.640 članov in 45.000 adherentov, 5 deških oziroma dekliških šol, 380 ljudskih šol z 18.600 učenci, 8 velikih sirotišč in 5 velikih bolnic. V Egiptu šteje le ameriška presbiterijanska misija 33.000 kristjanov in ima v Kairu dva zavoda: 1. »Nile Mission Press«, ki razširja med moslemi in kristjani do Arabije in Perzije literaturo, in 2. Pripravljalno šolo za misijonarje med mohamedanci, ki so jo ustanovili l. 1912. Katoličani nimamo tam nič podobnega.

Oglejmo si sredstva, s katerimi delujejo katoličani in protestantje. Vsi dohodki največje internacionalne katoliške misijonske družbe za razširjanje sv. vere so znašale v letu 1913 le 6.500.000 mark, dočim so le protestantje v Nemčiji nabrali leta 1911 do 8.650.000 mark, v Angliji, Škottiji in na Irskem skoraj 36.000.000 mark. Za katoliške misijone v Koreji izdamo na leto 160.000 mark, protestantska misija pa dobiva tam le iz Amerike nad 2.000.000 mark. L. 1913 so katoličani v Mehiki, v celi srednji in južni Ameriki nabrali za misijonska društva vsoto 454.400 mark, protestantski misijoni v Kanadi in v Združenih državah pa so v istem letu razpolagali z vsoto 50.000.000 M. V neki presbiterijanski cerkvi severne Amerike so imeli v l. 1906 za misijone med pogani 892.000 M dohodkov, v l. 1909 pa že 1.648.000

mark. Ti velikanski dohodki so bili deloma prispevki deloma zapuščine. L. 1909 je John D. Kennedy v New-Yorku zapustil v oporoki 16 milijonov mark za protestantske misijone. L. 1910 je za isti namen drug protestant v New-Yorku daroval štiri milijone mark. Družba »American Board« je dobila leta 1911 za skupitev ustanovne glavnice za razširjanje višje izobrazbe 4 milijone mark, pa je že do takrat znašala ta glavnica 8 milijonov. V istem letu so presbiterijanci dobili po oporoki 12 milijonov mark.

Oglejmo si agitacijo za misijone med protestanti! Ustanovili so več profesur za misijonstvo in ustvarili posebno organizacijo za misijone: krščanske družbe mladih mož, misijonske dijaške in mladinske družbe. Te družbe skrbе, da se mladi možje, dijaki, mladeniči in dekleta zanimajo za misijonsko delo. Postavljeni so posebni učitelji, ki vzgajajo mladino v misijonskem duhu. Njih nedeljske šole so opremljene z vsemi potrebnimi knjigami, podobami in geografičnimi kartami, ki seznanjajo mladino z misijoni. V pouk se prirejajo tudi misijonski »venčki« (Missionskränzchen). — V Ameriki imajo celo po kopališčih in zdraviliščih posebne poučne tečaje za prirejanje misijonskih »venčkov«. Visoki krogi prirejajo sijajne »misijonske bankete« (Missions-Banketts). V Angliji in Ameriki pospešujejo med ljudstvom zanimanje za misijone razne »misijonske razstave«.

Tako delujejo protestantje v zadnjem času. Njih delo, njih agitacija je res velika. Naj se pomisli, da naberejo le protestantje v Nemčiji nad 2 milijona mark več nego

dobi največje mednarodno katoliško društvo za razširjanje sv. vere! Res je sicer, da je njih delo bolj iz posvetnih namenov, ker si hočejo pridobiti za svojo kupčijo in trgovino trdna tla, dočim deluje katoliška Cerkev iz čistih namenov, res je, da so njih uspehi kupljeni z denarjem, dočim so katoliški misijonarji večinoma sine pera et calceamentis (brez torbe in čevljev), res je, da ni protestantska cerkev edina, ampak da so le razne protestantske sekte, ki se med seboj pobijajo, da nimajo v njih cerkvene občine nobene zveze med seboj, tudi nobene zveze s cerkvijo-materjo, da postajajo polagoma čisto posvetne družbe — kakor n. pr. angleški baptisti na Kitajskem, ki hočejo sedaj izdati sv. pismo izključivši iz njega vsa mesta, ki bi bila lahko Kitajcem nevšeč, dočim je katoliška Cerkev edina v svojih naukih, zakramentih in v svoji organizaciji, res je, da je protestantom glavna skrb šolstvo in ne toliko krščanski nauk, krščanska vzgoja in krščansko življenje, saj dovoljujejo spreobrnjenim pogonom celo poligamijo in imajo med seboj celo nekrščence, dočim je katoliški Cerkvi prva skrb za krščanstvo, za krščansko življenje, za prejetje sv. zakramentov, za posvečevanje nedelje in praznikov, izpolnjevanje božjih in cerkvenih zapovedi i. t. d., res je, da so protestantski misijonarji bolj kupci in trgovci ko misijonarji in da dobivajo za svoje delo masne letne plače do 12.000 mark, dočim se katoliški misijonarji

žrtvujejo iz ljubezni do Boga in do bližnjega, res je tudi, da se protestantje prilagodujejo vsem navadam in veram poganskim in da ne trpe vsled tega nobenih preganjanj, dočim je katoliška Cerkev v neprestanem boju s svetom in z brezverskimi vladami, a priznati treba vendar-le, da so veliko storili in veliko dosegli, zlasti še ako pomislimo, da so vse te sekte sicer needine med seboj, toda edine kot ena vojska proti katoliški Cerkvi. (Prav bi bilo, ko bi te podatke priobčili tudi drugi listi, da bi se vsaj katoličani zgenili.)

Kaj bo po vojski? Razmišljanja o posledicah svetovne vojske so v vseh ozirih zanimiva. Čitatelji si lahko ustvarijo sedaj na podlagi navedenih podatkov svojo sodbo tudi v tem oziru.

Drugo za katoličane važno in resno vprašanje je, kako pri tem pomagati? Gotovo je, da se protestantizem ne razširja po svoji notranji moči, ampak po denarju in po zunanjih nagibih in ugodnostih, dočim se katoliška Cerkev razvija po svoji notranji moči, po moči svojih svetih in resničnih nauk, po moči sv. zakramentov in svoje božje organizacije. Pred vsem bi bilo torej treba, da vzbudimo v sebi in v narodih to zavest in to prepričanje. To je pred vsem potrebno. Brez navdušenja, ki izvira iz prepričanja, ni uspešno nobeno delo. Apostolsko navdušenje se rodi le v prepričanju o božji misiji katoliške Cerkve, o resničnosti njenih nauk in o moči njenih naprav. V dosego tega namena bo treba mnogo pouka, mnogo govorov in predavanj. Učimo se tudi od nasprotnikov!

Ko dosežemo to navdušenje in zanimanje, se nam bo navrglo v obilni meri tudi drugo, kar je še potrebno. Denarnih sredstev bomo imeli, kolikor bomo hoteli. Izginilo bo samo po sebi izmed nas pogansko mnenje, češ, da ne zametajmo denarja za tuje dežele! Cerkev se bo spet po svoji lastni

moči razvijala na vse strani in ne bo potrebovala vladne pomoči!

P. T. Spačil namiguje v omenjenem članku, da ne bi bilo slabo, ko bi naši teologi in apologetje jemali v poštev navedene podatke o misijonih, ko razpravljajo de catholicitate iuris et facti katoliške Cerkve. To bi pač drugače govorili in pisali!

Dr. A. Pavlica.

Narodopisje.

Hrvati in Slovenci.

Kroaten und Slowenen. Zwei Darstellungen von Andreas Milčinović und Johann Krek. Mit Vorwort herausgegeben von Karl Nötzel. (Schriften zum Verständnis der Völker. Eugen Diederichs Verlag in Jena 1916.)

Znana jenska zaloga Eugen Diederichs je začela izdajati zbirko spisov za sporazum narodov. V tej zbirki bo izšlo tudi več spisov o Slovanih, in sicer pisanih po večini od Slovanov samih. Pripravljajo se dela o Bolgarih, Srbih, Poljakih in Čehih. Že prej je izšla študija o „slovanski ljudski duši“ (Die slawische Volksseele. Zwei Beiträge von Karl Nötzel und Alexander Barwinski). Pravkar je pa izšlo delce o Hrvatih in Slovencih. Spisom je seveda odmerjen le majhen obseg, vsaki knjižici okrog 100 strani. Izdajatelj namreč nima namena podati kake popolne zgodovinske, zemljepisne, politične in gospodarske karakteristike posameznih narodov, ampak le bolj nekeke »doživetje duševne osobitosti vsakega naroda«. Skupni zvezek o Slovencih in Hrvatih z uvodom vred obsega 108 strani, tako da je za vsak narod odločenih po 50 strani.

V uvodu tega zvezka pojasnjuje K. Nötzel, zakaj se treba Nemcem ozirati zlasti na avstrijske Slovane. Avstro-Ogrska, pravi, ni nikakor nemška država, ampak nekaka Švica v velikem. Ima pa kulturno nalogo, ki je nje srečna rešitev odločilnega pomena za državno bodočnost prav vsega človeštva. »Avstro-ogrška monarhija hoče zagotoviti posameznim narodom, ki so združeni v njej, pod varstvom, ki ga more dajati le vevlast, kot enakim med enakimi, možnost, da razvijejo vsak svoje popolno narodno življenje.« Med temi narodi je pa pet slovanskih. Če je torej nacionalna eksistenca zaveznikov zavisna od usode srednjeevropske državne zveze in nje trdnosti, je silno važno, kako se bodo imeli k tej zvezi Slovani. Zato treba dati Slovanom pravice, ki jim gredo. Prvi pogoj tega je pa, da jih spoznamo in »da priznamo slovanski kulturi isto upravičenost kakor germanski«. Zato se je treba povzpeti »k visoki misli kulturne sinteze slovanstva in germanstva«. Da se obe kulturi najlepše dopolnjujeta, da takorekoč kličeta druga drugo, to je prastara izkušnja. Vsako nasprotno misel, ki je nastala v germanskem mišljenju le po zgodovinsko vzgojeni navadi,

je treba kratkomalo odpraviti. Tega ne terja le politična nujnost, ampak to je preprosta npravna zahteva. Slovanski problem je dejansko po svojem najglobljem bistvu v veliki meri npraven problem.

Priznati moramo, da so nam take besede Nemca iz nemške države simpatične in da bi bila mogoča v smeri teh idej zares lepa bodočnost.

Po tem uvodu sledi najprej spis o Hrvatih. Napisal ga je Andrej Milčinović, kustos umetnoobrnega muzeja v Zagrebu. Opisuje nam hrvatsko zemljo, starejšo zgodovino, zgodovino pod Habsburžani, potem hrvatsko literaturo, umetnost in duševno življenje. Pet poglavij pet slik. Seveda le v velikih obrisih. Vendar je spis tudi za nas informativen. Posameznosti sicer malo podaja, a splošen pregled je vendar dosti jasen.

Spis o Slovencih na prvi pogled kaže moža, ki živi sredi modernega nacionalnega življenja. Za opisom zemlje in kratko zgodovino sledi takoj posebno poglavje o narodnem gospodarstvu s podrobnimi

skrbno sestavljenimi podatki. Prav tako je statistično podprto, kar pravi dr. Krek o šolstvu in državni skrbi za ljudsko izobrazbo. Tudi politične tendence ne skriva, ki mu je ne le narodni postulat, marveč postulat avstrijske državne bodočnosti: svoboden razvoj slovensko-hrvatskega ljudstva v okviru habsburške monarhije. Kratko, a za čudo izrazito je označena slovenska literatura s svojimi predstavniki na leposlovnem polju. Dočim se je pa ozrl Milčinović tudi na hrvatsko obrazno umetnost, glasbo in znanstvo, je dr. Krek to prezrl. Kar smo rekli o Milčinovičevem spisu o Hrvatih, velja tudi za spis o Slovencih, da je poučen tudi za vsakega izmed nas. Še bolj poučni bodo ti spisi za Nemce. Le škoda, da se je z njimi šele sedaj začelo! Neka senčna stran takih publikacij je seveda, da puščajjo versko kulturo narodov popolnoma v nemar, a »doživetje duševne osobitosti« narodov brez doumetja njih verskega bitja pač ni mogoče.

A. U.

Gospodarstvo.

Dr. Erich Pistor, *Die Volkswirtschaft Österreich-Ungarns und die Verständigung mit Deutschland*. Str. 175. Berlin 1915. Verlag Georg Reimer.

Tajnik dunajske trgovsko zbornice dr. E. Pistor je narisal v tem delu gospodarski zgodovinski razvoj, sedanje stanje in gospodarske možnosti Avstro-Ogrske. Pregled je prav zanimiv. Pistor opisuje najprej zemljo Avstro-Ogrske, nje lego, reke in druga naravna

občila, vedno z ozirom na gospodarske možnosti; zasleduje potem razvoj gospodarstva od prvih početkov do svetovne vojske, kaže na odločilne momente v zgodovini, ugodne vplive, ovire in boje ter označuje prebivalce in narode. Iz vsega se vidi, da posreduje Avstrija med vzhodom in zapadom. Zato je tudi bila tolikokrat torišče, na katerem se je bil boj med orientom in zapadno kulturo. Prav radi tega nje kulturni in gospodarski razvoj ni mogel biti tako

mogočen kakor v zapadnih državah, zlasti v Nemčiji. A zahvala ji gre, da je rešila velik del Podonavja za zapadno kulturo.

Glede narodov pravi Pistor, da so Nemci že izprva v Avstriji »Herrenvolk«; od njih da je izšla vsa kulturna pobuda in gospodarski napredek. Zaostalost drugih narodov je zadrževala ves gospodarski razvoj, bila je pa kajpada Nemcem tudi v korist, ker so bili prav zato vsi drugi narodi gospodarsko od njih odvisni. To je trajalo vse do l. 1848, ponekod še čez 1860. Priznava pa, da so ti narodi izvečine krasni tipi, polni neizrabljene naravne sile, obenem pa skromni, kar bi jim moralo biti ob svobodnejšem razvoju v velik prid. Najbolj napredni so Čehi. O Slovencih pravi Pistor: »Slovenci nimajo narodnega plemstva. Namesto njega ima vodilno vlogo inteligenca, predvsem duhovščina. Gospodarski napredek je zelo oviran po tem, da je narod majhen in da ima masa ljudstva le malo zemlje. Ker bi bila razdelitev veleposestva med male posestnike najbrž pretežka in predraga, bi mogla pomagati le industrija.« Misli pa, da bi šlo to le z nemškim kapitalom, a delo nemškega kapitala da otežuje »sovraštvo proti nemštvu« (str. 31).

Ko je še statistično orisal prido-bitnost, izobrazbo, umrljivost Avstrijcev, konsum ter izseljevanje, govori posebej o posameznih gospodarskih panogah: o poljedelstvu, industriji, prometu in trgovini ter o trgovskih bilancah monarhije v primeri z drugimi državami.

Poljedelstvo napreduje, a ima še daleč do viška. Zlasti je ogrsko gospodarjenje še zelo zaostalo. Splošno je monarhija v poljedelskem oziru

tam, kjer je bila Nemčija že pred 30 leti. Treba je večje izobrazbe in izrabe moderne agrarne vede. Če bi bilo obdelovanje tako intenzivno, kakor je n. pr. na Norveškem, bi pridelali na leto za 800 milijonov kron več žita. Ako bi pa šli za Nemčijo, bi šle številke orjaško kvišku. Živinoreja, sodi Pistor, da na splošno naravnost nazaduje. Veliko bogastvo je pa še v gozdih. Veliko možnost napredka dajejo še tudi neizrabljene vodne sile. Cenijo jih na 4—5 milijonov HP. (V tem se Avstro-Ogrska lahko meri s Francijo in Italijo, dasi so drugod vodne sile neizmerno večje, sam Niagara jih ima za 3 milijone HP, Viktorija na Sambesiju pa celo 35 mil.)

Industrija je v nekaterih središčih prastara. Na jugu so taka središča Zagreb in Trst.

Pistor podaja natančnejše podatke za posamezne obrti in govori zlasti o sladkorni industriji, o mlinih, o rudokopih, o petroleju. Ena najbolj cvetočih in najmogočnejših je železna industrija. Tu se zdi Pistorju »železni kartel klasičen zgled, da more industrija, organizirana pod velepoteznim vodstvom, tudi vlado in parlament ukloniti svojim interesom« (str. 81). Cve-toča je tudi usnjarska industrija, vendar jo nemška prekaša, ki ima zlasti za urbas poleg amerikske malone svetovni monopol. Močne so avstrijske papirnice, a tudi tu je Nemčija daleč naprej. Avstrijska specialiteta je cigaretni papir. Kemična industrija, ki v njej prvači zopet Nemčija, in sicer pred vsemi državami, kar ji zlasti v tej vojski dobro služi, je v Avstriji še zelo skromna. Najvažnejša veleobrt v Avstriji je tekstilna industrija. Sviloreja in svilopreja zaostaja.

Avstrija je med državami na sedmem mestu. Nazaduje tudi platnarstvo, »ta najstarejša in najplemenitejša tkalska obrt«. Izpodrinila so platno nadomestila.

Trgovina ni kdovekaj. Odvisna je bolj in bolj od Hamburga, Londona in Pariza. Žitno kupčijo je potegnila nase Ogrska, ker je Avstrija prepovedovala terminsko kupčijo, Ogrska je pa le dejala, da jo bo, a je ni. Dviga se pa pomen Trsta.

Glede trgovske bilance je Avstrija šele na osmem mestu. V primeri z Nemčijo je Avstro-Ogrska daleč, daleč zadaj. Bilanca Nemčije kaže (1913) 22 milijard, Avstro-Ogrske nekaj nad 5.

Splošno stanje avstro-ogrskega gospodarstva se Pistorju ne zdi povsem ugodno, a izboljšanja pričakuje ravno od tesne gospodarske zveze z Nemčijo.

Zveza z Nemčijo pa ni potrebna le Avstriji, ampak tudi Nemčiji sami. Glavni vzrok svetovne vojske, pravi Pistor, je bila zavist in skrb sovražnikov radi tako hitrega in mogočnega gospodarskega razcveta Nemčije, radi nje naraščajočega vpliva na svetovno gospodarstvo. Anglija se je zbala za svoje svetovno gospodstvo, Rusija, da ji bo Nemčija za vedno zaprla izhod v Sredozemsko in odtod v Atlantsko

morje. To ju je prisililo, da sta se tako ali tako postavili nasproti Nemčiji. Spustili sta se v vojsko. Goto vo je pa, da se bo mogla Nemčija tudi po zmagoviti vojski v gospodarskem boju z entento vzdržati le, če se osnuje neka srednjeevropska gospodarska velesila s svetovno politiko in svetovnim gospodarstvom, torej gospodarska zveza vsaj Nemčije, Avstrije, Bolgarije in Turčije. Tako veliko gospodarsko torišče bi pa tudi Avstriji odprlo nove trge in zato bi se mogel začeti tudi v Avstriji nov gospodarski razvoj.

Spet se pa zdi Pistorju pogoj za tako gospodarsko zvezo z Nemčijo notranja reforma Avstrije. Pistor se zavzema za Tiszove načrte. V Avstriji naj se izvede, kar se izvaja že na Ogrskem. Kakor je na Ogrskem zagotovljena hegemonija mažarstvu z mažarsko kulturo in mažarskim jezikom, tako naj se zagotovi v Avstriji hegemonija nemštvu z nemškim državnim in prometnim jezikom. To je »osnovna ideja« Avstrije. Obenem bo pa povzdiga nemštva tudi že naravna posledica ožje zveze z Nemčijo.

Glede oblike, kakšna naj bi bila ta gospodarska zveza, Pistor navaja razne predloge. Njegova misel je: čim ožja, tem boljša. A. U.

Geologija.

O Julijskih Alpah in dolini Soče.

Dne 8. januarja 1916 je pri seji zemljepisnega društva v Berlinu govoril profesor dr. Franz Kossmat iz Lipskega o geologiji Julijskih Alp in Soške doline. Glavne misli predavanja posnamemo po časopisu

»Die Naturwissenschaften«, 1916, 7. zv., str. 93 id.

Edino pri izlivu Soče je prekinjen velikanski planinski kolobar, ki tvori mogočen trdnjavski branik Avstrije nasproti Italiji. V dveh velikih lokih meji južni rob Alp ob severno-italijansko ravnino. Vzhodni teh

dveh lokov obdaja, začenši pri planinskem pomolu nad Verono, severnojadransko primorje. Pa le predgorje Alp poteka v obliki loka, dočim se Alpsko višavje — to so Karnske in Julijske Alpe — kakor premi trak razprostira skoro naravnost v vzhodni smeri. Posledica tega je, da se vzhodno od temena tega loka predgorje bolj in bolj razširja; tostran Soče naraste v obširni pas Visokega Krasa. Vipavska dolina loči Visoki Kras od nižjega Tržaškega in Primorskega Krasa: v treh stopnjah se torej dviga gorovje od morja do Julijskih Alp.

Soča ima čudno vijugast tok, ker izmenoma ali sledi smeri gorovij, ali jo predira v prečnih dolinah. Ona je zadnja izmed rek, ki tečejo iz Južnih Alp skozi Beneško nižino v morje in s svojimi naplavinami širijo obalo proti jugu. Osebito Soča je svoj delta potisnila daleč v morje, tako da je nastal na vzhodu širok, odprt zaliv. — Z izlivom Soče se končajo lagunske nižine, ki so znak italijanske obale Adrije. Kmalu pod Gorico, blizu Gradiške, se dviga tik Soče iz doline na vzhodu Dobrdoška planota, pa le okrog 100 m visoko, z vrhom Sv. Mihaela 275 m. S tem se začenja Kras, ki se prvič stika z morjem pri Devinu, blizu izliva slavnega Timava, čigar ves srednji tok je skrit pod zemljo. Odslej spremlja Kras Jadransko morje tja doli v Albanijo in do Grške.

V pokrajinskem oziru je porečje Soče zelo mnogolično; od visokega gorovja do nižine obsega vse znake severnojadranskega obrobja. Dolini Koritnice in Soče, ki se združita v eno reko, imata veleplaninski značaj; po njih sta se v ledeni

dobi pretakala ledenika. Zdaj ju obroblja na obeh straneh strmo apneniško gorovje z najvišjim vrhom Triglavom 2865 m, ki se vzdiguje nad gornjo Soško dolino še vedno za 2000 m. Julijske Alpe se kažejo kot mogočna zgubana, apneniška in dolomitna plošča; njen sestav spoznamo najbolje, ako sledimo cesti iz Trbiža čez Predel.

Podlaga severnega dela apneniškega gorovja obstoji iz peščenca in skrilavca, ki pripadata tvorbam karbonske in spodnje triasne dobe. Na tej podstavi leže apnenci in dolomiti, ki so nastali večinoma iz koral in apnenskih alg in so dosegli gmoto 2000 metrov. Nasipanje plasti se je vršilo očitno med znižavanjem (usedanjem). Ko je ozemlje vsled dviganja postalo zopet suho, so se pričele v srednji in gorenji triasni dobi vrezavati reke. Vsa skupina plastij tvori severno, beli steni podobno gromado osrednjih Julijskih Alp. Med nje je vložena tudi glina in lapor, porfir pa je prodril na površje. — Na južnem pobočju kažejo tvorbe jure in krede nežnejše oblike. Na koncu kredne dobe pokriva morje le še Furlansko predgorje. V poznejši terciarni dobi se je vse gorovje zgubalo in zlomilo v več plošč. V južnem delu je bilo zgubanje tako silno, da so bile starejše apneniške gmote v več stopnjah porinjene na vrh pogorja, bogato razvitega z mehкими lapori in peščenci.

Iz te geološke razlike med severom in jugom se razlaga mično nasprotje med zelenim gričevjem severno od Čedad, kjer se edino Matajur, 1641 m, dviga razmeroma visoko, in med belo apneniško steno Julijskih Alp, ki tvori na

levem bregu Soče med Kobaridom, 235 m, in Tolminom, 201 m, značilno pokrajinsko obliko še daleč tja proti vzhodu.

Slavnoznanani Krn, 2245 m, pripada omenjeni skalovni gmoti, pred njim leži kot nižja, a strmo k Soči odpadajoča stopnja sleme Mrzlega Vrha, 1360 m.

Geološke razmere so dokaj zamotane, ker se razpoke in lomljaji čestokrat križajo; iz njih pa se razlaga potek dolin, med drugim tudi vijugast tek Soče. Kakor bi prelomil stekleno ploščo, tako se je razpokala površina na vse strani. Znamenito je, da se nahaja lomišče baš na onem mestu, kjer se vzhodna smer Alp obrne v smer Dinarskega Krasa proti jugovzhodu.

Pri tej priliki je predavatelj obširno razpravljal tudi o geološkem značaju Soške doline od Sv. Lucije naprej. Diluvialna ledena doba je močno učinkovala na tek Soče. Tedaj je bil stari Soški ledenik napolnil dolino več sto metrov visoko in je v njej nagromadil grušč svojih grobelj. Dobršen del današnjih naselbin leži na starih navalinah tega ledenika: Tolmin na eni njegovih gruščevih polic, Sv. Lucija na končni groblji. Med Kobaridom in Sv. Lucijo teče torej Soča skozi široko, z gruščem napolnjeno končno kotlino nekdanjega ledenika, na progi Sv. Lucija—Kanal—Plava—Gorica preseka najmlajše kamenovje Trnovske planote, ki se od vzhoda sem spušča do reke. Tu je nastala krasna izdolbena soteska: pestro združenje peščenčevih, laporjevih in drugih plasti tvori zanimive stopnje redko pogozdovanih ali le z grmovjem pokritih pobočij, v

kojih vznožju so potegnjene diluvialne police. V to sotesko sega sem iz ravnine že marsikak pojav južnega rastlinstva. — Gorovje se konča pri veličastnem Solkanskem mostu, kjer prestopi železnica izpod kraške Sabotinske gore z desnega na levi breg Soče, katerega je bila pri Kanalu zapustila. Soča se nato zasučje mimo vinorodnih Brd, ki se končajo s svojim stražnikom, Podgorskim vrhom (Kalvarija) onstran Gorice, na robu ravnine, ki se izgublja proti italijanski meji in proti morju. Reka se je že od Solkana dalje globoko zarila v diluvialni grušč. Čim dalje pa poteka v nižino, tem mirnejša postaja gorska hči; bregovi se znižujejo in naposled skoraj izginejo v pesku in lagunah.

Kraška obala severne in severovzhodne Adrije se je v mladi geološki preteklosti sesedla, tako da je precej obalnega nižavja in gorovja prišlo pod morje; zato je obala v Istri in Dalmaciji tako členovita.

Zanimive so tudi predavateljeve opazke glede prometnih zvez preko Julijskih Alp. Državna cesta iz Trbiža, 751 m, čez Predel, 1156 m, in v dolini Koritnice leži preblizu italijanske državne meje in tvori zdaj deloma bojno črto. Nepričakovano važnost pa je zadobila zveza čez Vršič, 1611 m, v črti Kranjska Gora — Trenta — Bovec; tej zvezi prerokuje predavatelj i za bodočnost velik pomen. Res so se za ta krasni in lahki prehod do vojske zanimali le hribolazci in še ti premalo!

Strokovnjaki bodo razpravo proučevali, kadar bo v celoti natisnjena.

Dr. Jos. Tomlinšek.

Umetnost.

Razvoj naše lepe umetnosti.

Škoda, da nista Prešernov »pisar« in njegov »učenik« doživela teh lepih dni! Zdaj bi šele navdušeno vzklikala:

»O, zlati vek zdaj Muzam kranjskim pride!«

Kaj sta vedela onadva, kako visoko se lahko dvigne čut in zmisel za lepo umetnost! Prid', pisar, se les' učit'! V naše mesto, v belo Ljubljano!

V Latermanovem drevoredu, na poti proti Šiški, je sicer zdaj bolj samotno. Vojska je odgnala marsikaterega umetnika. A gotovo se zopet vrnejo lepi poletni večeri, in kolikor zdaj poznamo naše umetniške težnje, bo še vse lepše, kot je bilo le kdaj. Kakšno življenje bo človeka tam objelo! Že zdaj se veselimo, ko gledamo samo v duhu lepo bodočnost in v lepi bodočnosti to življenje, polno lepe umetnosti. Ti naš Tivoli! Umetniki in umetnice so razpeli svoje šotore. Skazujejo se jahalci in jahalke, plesalci in plesalke, vrvohodci, ognježerci, rokoborci, kačamoži. Tu se strelja na tarčo, tam prerojuje po desetici, za otroke in vojake od narednika doli po grošu, vmes se nihajo gugalnice, se sučejo vrtiljaki. Človek ne ve, kam bi se obrnil, ko ga vlečejo kričeči slavospevi na vse strani, ko ga vabi desetero godeb, ki vsaka svojo neskončno melodijo goni. Koliko se ponuja užitka za majhen denar!

Le nekaj bi si še želeli. Da se ljudem ne zdi škoda denarja, kadar gre za umetniške namene, to je seveda prav in lepo; a da gre ta denar v tuje žepe, to je žalostno. Ali bi ne bil tukaj zanaprej ume-

sten kak monopolček občine ali dežele ali države? Koliko bi se šele potem žrtvovalo takorekoč na oltarju domovine! In koliko več ljudi bi potem prispevalo! Bodimo namreč odkritosrčni! Boljši človek se nekako sramuje za belega dne zasesti čilega konjiča na vrtiljaku; celo v mraku si privoščijo marsikdo le s strahom in ko se je ozrl parkrat okoli sebe, ta užitek. Potlej bo druga. Pogumno in samozavestno bomo vršili svojo narodno dolžnost. Vrtiljak bo tudi ves drugačen, veličasten, umetniško prirejen, kakor se spodobi občinski ali deželni ali državni napravi. Poleg iskrih vrancev in šarcev se bodo vrteli divji levi, krvoločni tigri, gorostasni sloni; snežnobeli labodi bodo vlekli lične čolničke in za višjo gospodo bo prihranjenih par avtomobilov. To bi bil napredek, ki bi ga nam zavidali vsi sosedje. Da bi se priredili od časa do časa vrtiljaški vlaki, to se umeje. Kako pestro sliko bi nam kazal tak vrtiljak! Na konjih bi se sukali ponosni fantje in postavni možje, v kočijah in čolnih bi se vozila dražestna dekleta in modre žene, vse v narodnih nošah, v avtomobilih pa bi slovesno sloneli naši prvaki, avtomobilске naočnike na obrazih, šoferje pred seboj, ki bi markirali krmarjenje in pritiskali od časa do časa na trobljo. Zdaj smo v zadregi, kadar nas obiščejo bratje Čehi ali Hrvati, in ne vemo, kaj bi jim pokazali; potem jih bomo ponosno peljali k našemu vrtiljaku, da se z nami vred razvesele našega napredka. In zakaj bi se to ne uresničilo, ko imamo že vse predpogoje izpolnjene?

Ni pa nam žal, da nam je vojska

še za nekaj časa odmeknila tivol-ske umetniške užitke. Zakaj tem lepše se je mogla medtem razviti druga panoga naše lepe umetnosti — kino. In v Ljubljani imamo že dva. Kolik napredek! Velikanski lepaki na vseh oglih vabijo rodoljube iz mesta in z dežele v kino ideal in kino central. Kajpada to še ni tolikega pomena. A da ne vabijo zastonj, da ne kriče takoreč v puščavi, to je znamenito, to zastava naše bodočnosti! Imovitejšim slojem seveda ne bo noben nepristranski človek štel v posebno zaslugo, da jim ni žal ne denarja, ne časa, kadar je treba podpreti umetnost; a da pritrugejo otroci staršem, starši otrokom od ust, samo da se naužijejo lepote, to je genljivo, to je znak velikega časa.

Zato tudi gledamo s tihim srčnim veseljem, kako roma od vseh strani mlado in staro, moško in žensko proti svetemu hramu, kako hite tja od vseh kolodvorov rodoljubi z dežele, v rokah dežnike, v srcih strah, da bodo zamudili. Vsem blešče oči od radostnega pričakovanja in dušo jim polni slutnja nadnaravnih užitkov. Kdo bi ne prenesel rad tiste gneče, tistega prerivanja pri blagajni, če premisli, da stoje celo pred dvornimi gledališči na Dunaju ljudje po cele ure, da bi si priborili vstop in sedež ali stojišče!

Srečen, komur je bila usoda mila, da mu ni treba še do druge predstave kopneti! Komaj je zasedlo občinstvo svoje prostore, si pripravilo robce za solze in zavitke s slaščicami za mirjenje živcev, že se oglasi tajnostna godba, bodisi slovesna ali tudi poskočna, kakršna mora pač biti ubranost duše, da sprejme spodobno kraljico lepih umetnosti. Naenkrat nastane

čarobna tema, in na zagrinjalu se prikažejo kakor s čarovniško roko napisane krvavordeče črke: Usoda življenja ali Mušketir Kačmarek. Napetost je dosegla svoj višek, in zdaj se začno razvijati drame, ali žaloigre ali veseloigre, kar je; za kinematograf je to vseeno. Čez oder beže ljudje, živali, ladje, celi vlaki, osebe se moré, prekucujejo, objemljejo, tonejo, plešejo, in kar je najprijetnejše, nihče ne zve, zakaj in čemu. Nikomur ni treba nič misliti. Če je drama predstavljanje kakšnega dejanja, imamo tukaj vrhunec drame, samo dejanje, nič ko dejanje, brez vsake primesi. Vzročna zveza, ki tvori sicer enotnost narave, ki drži ves svet skupaj, je v tej transcendentalni drami srečno premagana. Zato se tudi še noben kritik ni pritožil o pomanjkanju motivacije, da bi kak prekuc ali poboj ne bil zadosti utemeljen. Vse se vrši brez vsake nepotrebne ali tudi potrebne besede, umetnost prav za naše čase, ko so besede tako nevarne in vratolomne. Sliši se samo glasen smeh ali pritajeni vzdih poslušalcev. Kaj pravim poslušalcev! Tu ni poslušalcev, pred seboj imamo samo gledalce; zatoorej spada tudi ta umetnost po vsej pravici v gledališče, in le čudno je, da si je osvojila dosedaj samo eno gledališče. Upajmo, da se to sčasoma zboljša. Tudi je žalostno, da smo navezani samo na kino central in kino ideal; zakaj bi se ne ustanovil še kino real, kino nacional, internacional, centrifugal in centripetal? Da ne bi bilo gledalcev? Prazen strah. Kruha in tobaka bo morda primanjkovalo, denarja za kino bo vedno dosti.

Kolikega narodnogospodarskega pomena je torej ta umetnost! Druge

umetnosti mora podpirati občina, dežela, država, ta bi sama podprla občino, deželo in državo; treba jo je samo poobčiniti ali poželeti ali poddržaviti in ji postaviti lepše, veličastnejše hramove. Dežela ali država ali občina bi dobila gotovo toliko dohodkov, da ne bi bilo treba več z davki pri-

tiskati ubogih vojnih dobaviteljev. Tudi bi se marsikdo, ki zdaj še ob strani stoji, potem omajal in bi vršil vsaj svojo narodno dolžnost, če se že ne da prepričati, da

žensko, moško tam mladino
z materami vred blaže.

Le še več take lepe umetnosti
milemu narodu! X.

Zapiski.

K poglavju starejše zgodovine Slovencev. V tem članku zadnje številke »Časa« je dvojica tiskovnih pogreškov, katere moram popraviti, ker ostane sicer vsebina nejasna. Na str. 96 (4. vrsta od spodaj) čitaj mesto »pri gornjem županu« pravilno: pri gornem županu (Bergsupan, Bergmeister). Na str. 99 (13. vrsta od spodaj) stoj mesto »gornjega zakonika« pravilno: gornega zakonika (Bergrecht, Bergartikel). Da se (na str. 92, 13. vrsta od spodaj) mesto vrtajjn glasi pravilno vrtajln, je bilo gotovo vsakomur jasno. — K etimološkim izvajanjem besede župan (na str. 83, 84) bi sedaj opozoril še na »zgodovinsko-jezikoslovno črtico« Davorina Trstenjaka v Novicah (1864, str. 234, 242). Župa mu je prisojno zemljišče, katero je dobil plemenitaš-župan v nasprotju z navadnim svobodnjakom, kateremu je pripadlo slabše osojno zemljišče. Za podstavo jemlje sanskr. koreniko gup = urere (stsl. župiste = sepulcrum). — Glede istrskih županskih sodb mi je radi popolnosti omeniti še zanimiv članek »Nekdanje sodništvo istrskih občin« (Novice, 1861, str. 52, 53, 60), ki le potrjuje moja tozadevna izvajanja ter navaja še nekaj procesualno in jezikovno važnih podrobnosti. M.

K psihologiji konvertitov. Pesnik A. Retté je po spreobrnjenju ohranil svojo prejšnjo energijo in delavnost, samo da ji je dal drugo smer. Odkar je v samostanu, je spisal dva važna prispevka k psihologiji konvertitov. Pred nekoliko leti je izdal zanimivo brošuro o psihologiji konverzije (Notes sur la psychologie de la conversion. Bruxelles, Librairie de l'Action catholique. Str. 48). Še važnejše je njegovo

najnovejše delo: Quand l'Esprit souffle (Ko Duhveje). Paris, Messein. (Str. 414.) Delo je izšlo spomladi l. 1914. To je zbirka konverzij. Tri so nove, prvokrat objavljene. Izmed starejših konvertitov sta zlasti zanimivo orisana Hugsman in Verlaine; pisatelj je oba osebno poznal. Knjiga je spisana v umetniškem slogu, zraven pa je psihologično natančna; pri vseh konverzijah so točno označene odločilne stopnje duševnega razvoja. Katoliški apologeti so se o tej knjigi zelo ugodno izrekli. Iz občinstva je Retté prejel mnogo dokazov, da njegovo najnovejše delo zelo blagodejno vpliva na nemirne, po resnici hrepeneče duhove. O resnosti in apologetični vrednosti njegove konverzije nihče ne dvomi, kdor ga pozna.

F. G.

Nove poezije. Naš prvi sodobni lirik Silvin Sardenko je izdal zbirko vojnih pesmi »Nebo žari« (Ljubljana 1916). To so kratke lirčne pesemce, polne občutja, spevane v tistem blagoglasnem ritmu, ki je za vse Sardenkove pesmi že od nekdaj tako značilen. Nekatere pesemce (Spomin, Naročilo, Sirota, Pesem, Vsem, ki so blage volje, Domotožje) so pravi biseri slovenske lirike. V nekaterih drugih je tu intam kaka trdina, ki jo bo pa pesnik v novi izdaji zlahkoma odpravil (tako str. 7: »gube — luč«; str. 27: zlasti str. 32 tista primera in »morje — majorje«; str. 57 »patriot«; »Mati in sin« str. 9. bi se najlepše končala s 5. kitico). — Dr. Josip Lovrenčič je v svojem in v imenu sorojakov-beguncev speval molitev »Oče naš« (Kranj 1915). Nekatere prošnje so prav lepe, globoko občutene in tudi zares umetniško izražene; celotni

vtisk prošnje molitve pa motijo tiste trde obtožbe »bratov« (ki so tako splošno tudi krivične), zlasti v nagovoru in v peti prošnji. — Nič ne spominja na vojsko dvoje pesniških delc, ki ju je podal deci Oton Župančič: »Sto ugank« in »Ciciban in še kaj« (Ljubljana 1915). Župančič je sin Bele krajine, kjer še živi narodna poezija, in on, bi rekel, je umetnik te narodne poezije. Kar je v njej najboljšega in najlepšega, prestvarja on v umetno pesem. Take otroške pesence je pel svoj čas Levstik, le da Levstik bolj umetelno, Župančič pa manj umetelno, a prav zato bolj umetniško.

Psalmi. Psalmov z razlago presvetlega škofa dr. A. B. Jegliča je izšel šesti zvezek (VI. Feria sexta, str. 115). Ob ravnavala psalme, ki se molijo v rimskem breviju za petek. S sedmim zvezkom bo to lepo delo dovršeno.

Nacionalizem. V novi dunajski reviji »Das neue Österreich« (str. 18—22) je izpregovoril princ Alois Liechtenstein resne besede o »narodnem vprašanju«. Po njegovem prepričanju bi bilo silno kratkovidno, ko bi izkušali politiki po tej vojski morda nekatere narode zatirati. Nasilna asimilacija kakega naroda, pravi, je »v naši dobi nemogoče in zato kakor vse, kar je brezuspešno, nespametno početje«. Narodna ideja je gospodujoča ideja naše dobe, zakaj in kako, pravi, bo težko kdaj natančno razložiti, a biti že mora potrebna in dobra. Nekaj tudi že vidimo. Današnji kozmopolitizem bi zmešal vso kulturo v pravo »kašo«, če ne bi bilo diferenciacije (ločitve) narodov. Tako pa raz-

vija vsak narod svoja posebna svojstva in odtod dobiva kultura različnost in mikavnost.

Vsebinska narodne ideje, pravi princ, je kratko ta: Vsak narod hoče imeti v ljudskih, na srednjih in visokih solah, pri uradih in na sodiščih svoj jezik; poznati hoče svojo zgodovino in svoje pisatelje ter svojo osebitost; razvijati hoče v svojem jeziku svojo državno, politično, književno, znanstveno in umetniško delavnost. Če kaj ta svobodni razvoj ogrozi, se vzbudi odpor in rad pojavi tudi iredentizem.

Narodna ideja je silna gibalna moč napredka. Seveda se rado zgodi, da se nacionalizma poloti strast z vso brezobzirno sebičnostjo, in tedaj močnejši narod izkuša slabjšega potlačiti. Z umetno statistiko zmanjšuje njegovo število, odreka mu narodne šole, vsiljuje mu svoj jezik. A posledica? Spodaj nevednost, v inteligenci renegatstvo ali pritajen odpor, na vrhu pa tujstvo, a le kot tenka skorja. Ko vsled kateregakoli vzroka pritisk odneha, skorja poči in nasproti gospodujočemu narodu stoji cela sklenjena falanga (tlačenega naroda)... Manjšina, pa naj si bo še tako močna in bogata, dandanes ne more več za dolgo časa obvladati demokracije večine... Svetovna zgodovina je ločila narode in nobena moč zemlje jih ne bo več spojila. Združiti se dajo, spojiti ne. Najmanj, kar moramo zahtevati od politika, pravi Liechtenstein, je to, da ume to idejo. Le tako je mogoče prestvariti velike mnogonarodne države. Avstrijo so rešili v silnem titanskem boju le združeni junaki, skoraj nadčloveški naporji njenih narodov.

Glasnik »Leonove družbe«.

Novi ustanovniki »L. D.«:

Kalan Andrej, prelat, Ljubljana (K 200);

Kobi Karel, dež. poslanec, posestnik, Breg pri Borovnici (K 200);

Kušar Franc, župnik, Mengeš (že ustanovnik, dopolnilo K 100);

Novak Janez, c. kanonik, vitez F. J. r., dekan, Radovljica (že ustanovnik, dopolnilo K 100);

Okrajna učiteljska knjižnica ljubljanske okolice v Spodnji Šiški (II, obrok K 50)

Orešec Franc S., c. kr. profesor, vodja pripravljalnice za srednje šole na c. kr. nemški državni realni gimnaziji v Gorici (K 200);

Pollak Karel, tovarnar, Ljubljana (K 200);

Tavčar Tomaž, kaplan, Čemšenik (III. in IV. obrok K 100).

Darilo: Oblak Anton, župnik v Št. Lovrencu ob Temenici, poleg udnine K 14.

»Leonova družba« je izdala in priporoča
naslednja dela:

Dr. Fr. Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev
v srednjem veku:

I. knjiga (l. 501—800) str. LXXX + 416. Ljubljana 1903.
8 K, vezana 11 K.

II. knjiga (l. 801—1000) str. LXXXIV + 516. Ljubljana 1906.
10 K, vezana 13 K.

III. knjiga (l. 1001—1100) str. LXXXVII + 330. Ljubljana
1911. 6 K, vezana 9 K.

Dr. Jos. Gruden, Cerkevne razmere med Slovenci
v XV. stoletju in ustanovitev ljubljanske škofije.
Str. 148 in 19 slik. Ljubljana 1908. 5 K, vezana 6 K.

Dr. Al. Ušeničnik, Sociologija. Str. XV + 840. Ljub-
ljana 1910. K 8'50, vezana K 10'80.

P. L. Coloma, Malenkosti. Roman v štirih delih. Ljub-
ljana 1915. 3'80 K; za nove člane »Leonove družbe« 2'50 K.

Dr. Jos. Gruden, Slovenski župani v preteklosti.
Donesek k starejši socialni zgodovini. Ljubljana 1915. 1'40 K; za
nove člane »Leonove družbe« 0'80 K.

V zalogi so tudi še:

»Katoliški Obzornik« l. 1902 in 1906 po 6 K; in po-
samezne številke letnikov 1903 do 1905 po 1 K.

»Čas« 1908—1916 po 6 K; posamezne številke po 1 K.

Vsa ta dela se dobe v Katoliški Bukvarni v Ljubljani.